

NAPÓLEON-KORI SÁNCERŐDÖK ÁCS ÉS NAGYIGMÁND TÉRSÉGÉBEN

Napóleon 1809. évi ausztriai és magyarországi hadjáratát a történeti irodalom részletesen feldolgozta. Az ekkor készült egyszerű sáncerődöket, sáncokat többnyire csak említik, közelebbi, helyszíni vizsgálatukra még kevés helyen került sor. Az alábbiakban Ács és Nagyigmánd térségében, a Concó-patak mentén egy hosszú védővonal redutjainak, ágyúállásainak történetét, és sáncainak ma is látható maradványait ismertetjük (1. kép).

A franciák támadásai Komárom előterében¹

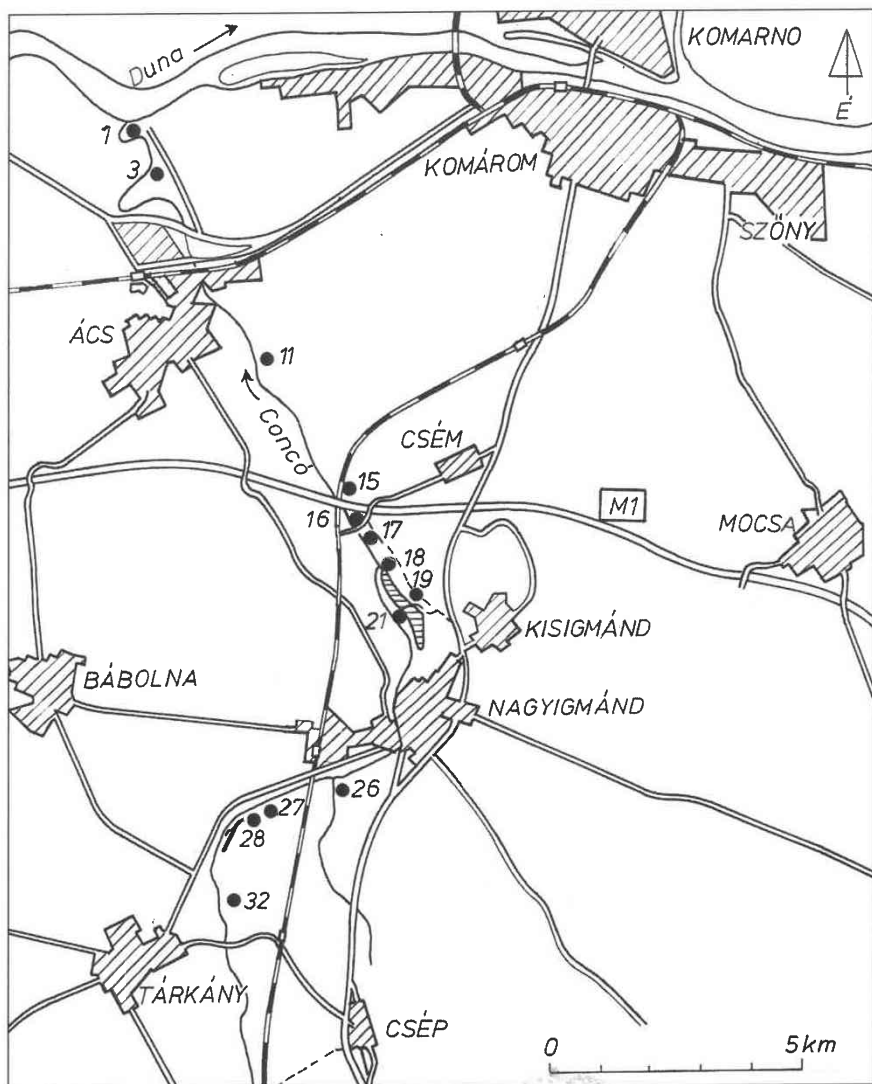
1809 februárjában a bécsi hadvezetés a franciák elleni hadjárat mellett döntött. Április első felében megtámadták a franciákkal szövetséges bajorokat és Itáliát, ekkor a magyar nemesi felkelés is hadba vonult. Április második felében azonban sorozatos francia győzelmek következtek, az osztrák sereg Morvaországba hátrált és Itáliából is visszavonták csapataikat. Az utóbbiakat követő olasz sereg egyesült a franciákkal. Napóleon Bécs ellen indult.

Miután a franciák május 13-án elfoglalták Bécset, a 21–22-én lezajlott asperni csata nehéz osztrák győzelmet jelentett. 31-én József nádor tervezetet készített arra az esetre, ha a franciák támadása Budát fenyegetné. I. Ferenc császár és az udvar Pozsonyba, majd június 9-én Komáromba menekült. Az osztrák-magyar hadvezetés a Vág–Rába–Marcal–Zala folyók vonalában állította fel az első védővonalat. Ezen azonban a franciák hamar áttörtek, és ha nem is maradandóan, de eljutottak Pápáig, Veszprémig. Nyugat-Dunántúl az ellenőrzésük alá került.

Buda fenyegetettsége is felmerült, erre József nádor figyelmeztette a helytartótanácsot. Győr és Komárom erősítéseit erősítették, József nádor, akire a Duna melléke és Dunántúl védelmét bízta, különösen utóbbit felügyelte gyakran. A Dunán valamennyi hajót és vízimalmot a folyó bal partjára vonták, de a franciáknak is voltak hajóik.

Június 14-én Győr mellett a franciák döntő csapást mértek az osztrák-magyar seregére, amely Ács felé menekült, másnap már Komáromnál voltak és Szőnynél a hajóhídon átkeltek a bal partra, Komáromba. Az őket üldöző franciák azonban Ácsnál megálltak. Június 16-án rövid időre már a szőnyi hídfő melletti dombról két ágyúval lőtték Komárom várát, majd visszavonultak Ácsig. Bábólnán és Nagyigmádon garázdálkodtak, a házakat felégették. Ácson összecsaptak a Vas megyei lovas ezreddel, azok a franciákat állásaikból kivetették és Ács nyugati szélére szorítottak őket. 57 felkelő és sok francia halott maradt a csatatéren. Kisebbségi csatározások Mór és Császár körül is voltak.

1 A franciák 1809. évi hadjáratának a területünkre vonatkozó eseményeit első sorban Domanovszky Sándor művei, valamint VERESS D. CSABA: Napóleon hadai Magyarországon 1809. Budapest, 1987. c. munkája alapján állítottuk össze. DOMANOVSKY SÁNDOR: József nádor iratai. III. 1807–1809. Budapest, 1935. és Uő: József nádor élete. Budapest, 1944. A Concó-patak menti erődösorra vonatkozó adatok József nádor naplójában (DOMANOVSKY 1935) az alább említett napok bejegyzéseiben találhatók. (A továbbiakban a szerző nevével és a kiadás évszámával jelöljük az egyszer már hivatkozott műveket.)

1. Az 1987–2007 között felmért redutok

Június 18-án a franciák rövid két órára ismét a komárom–szőnyi szőlőig törtek előre. 19-én a nemesi felkelés csapatai a franciák által ostromgyűrűbe szorított Győr felmentésére indultak Komáromból, 21-én meg is közelítették a várost, de a hadvezetés ezt az akciót lefújta. 22–23-án a franciák ismét Szönyre, Mocsára, Tatára nyomultak be rövid időre. Június 24-én Győrt a franciák elfoglalták és a város erősítésének fejlesztésébe fogtak. Ácsra is berendezkedtek, a kapitulált győri vár tisztjeit három napig látták itt vendégül.

Győr bevétele után mindenki azt várta, hogy a franciák Buda és Pest felé támadnak, de ezt Napóleon nem engedélyezte. Megálltak, előbb Bécs mellett akartak eredményt elérni. Ennek ellenére június 26–28. körül Komárom térségében, így a szőnyi hídfőnél, Ács, Nagyigmánd, Kisbér, Csép, Mocsá, Tata, Mór, Kocs és Dad környékén továbbra is portyáztak és pusztították a településeket. A franciák a csapatok összpontosítása érdekében hamarosan megálltak, visszavonták csapataikat Bécs környékére, mert előbb ott akartak eredményt elérni. 28-ra Északnyugat-Dunántúlt kiűrtették, egyedül Győrt tartották továbbra is megszállva.

A Duna bal partján Komáromban az Öreg- és Újvárat már 1807-ben elkezdték átépíteni, most a vár külső, csallóközi védelmi vonala következett hat reduttal és sáncokkal, József nádor felügyelete mellett. 1500 embert dolgoztattak, de további 6000 emberre volt szükség az építkezésekhez. A Vág-Dunánál, és a szigeten sáncok, ágyúállások készültek.

Július 5–6-án a Bécshez közeli Wagram melletti csata francia győzelemmel végződött. A franciák rövidesen ismét megjelentek Nyugat-Dunántúlon, a Rába vonaláig nyomultak, de Kisbér és (Bakony)Szombathely körül ismét feltűntek. Július 12-én a znaimi fegyverszünet ideiglenes nyugodtságot jelentett, I. Ferenc ezt 19-én írta alá. A franciák bevonultak a kiűrt Pozsonyba.

A további harcra való készülődés jegyében a franciák elleni védővonalat Győrtől a Rába mellett, egészen Szentgotthárdig jelölték ki. A háttérben Komárom és Ács térségében az osztrák-magyar hadsereg különböző csapatai állomásoztak, így pl. Igmánd, Ács, Mocsá, Kocs, Csép, Szend, Tárkány, Kisbér, Ászár, Császár községekben. József nádor állandóan járta a csapatokat, minden nap úton volt.

A fegyverszünet ellenére továbbra is a háború folytatására készülődtek. A császárné és a hívei a háború pártján voltak. József nádor, noha inkább a béke mellett lett volna, lelkiismeretesen ellenőrizte a rábízott csapatokat, állandóan felügyelte Komárom városában és környékén az erősítési munkákat. Utjairól naplójában számol be, sok részletadattal.

Szeptember első felében I. Ferenc elutasította a francia békefeltételeket, ezért fokozódott a háború folytatásának veszélye. A fegyverszünetet csak október elejéig hosszabbították meg.

József nádor naplójának szeptember 14-i bejegyzésében olvashatjuk az első konkrét adatokat a Conco-patak menti erődorról, sáncokról. Johann Liechtenstein herceg írta a nádornak, hogy a gróf Sztáray Antalról nevezett 33. gyalogezredet és báró Hiller József altábornagy 2. gyalogezredét, amelyek részben Ácsnál és Igmándnál a 2. „Reserve-Corps” csapatnál gyülekeznek sáncok létesítésére a Duna jobb partján, Tárkányba és Csépbe helyezték. József nádor a válaszában Tárkányon kívül még Igmándot és Mocsát is ajánlotta elhelyezésükre. Hertelendy generális a hevesi csapattal Szenden helyezkedett el.

Liechtenstein 35 felkelőt kért a báró Wezelsperg Frigyes utászezredes 1. Pionir (utász) csapatától, hogy menjenek a munkához, a parasztokat összehozni és azokat együtt tartani. Keglevics generális 1000–1500 felkelője is szóba került, de ezek messze voltak (helyüket nem említi) és kiképzés alatt álltak. Szeptember 16-án Liechtenstein úgy rendelkezett, hogy Hiller és Sztáray seregét Igmándba és Tárkányba szállásolják el, e két helységről a sáncok építését folytatni kell, de Ácsnál majd csak a fegyverszünet felmondása után. József nádor a felkelők számadásához mellélt, magyarra is fordított tervezetet említ, melyet a segédtsztek készítették, de erről közelebbit nem tudunk meg. Lehet, hogy nem a sáncépítéssel kapcsolatos, talán a csapatelhelyezésekkel. Szeptember 17-én Sztáray regimentje Igmándra, Hilleré Ácsra telepedett le és további parancsokat vártak. Mocsra és Tárkányba csak kíséretük kerültek.

Szeptember 18-án József nádor egy francia alezredest említ, aki (nem említi, de feltehetően a fegyverszüneti, illetve békétárgyalásokkal kapcsolatban) Tatán tartózkodik és az „ottani” sáncokat nézegeti, amelyeken a parasztok szorgalmasan dolgoznak és mindezt vizsgálga.

Szeptember második felében és október elején József nádor Komáromban az épülő „Nádor vonalat” és a Duna jobb partján a többi erődítést gyakran járta végig. 19-én Hiller és Sztáray regimentje további létszámbővítést kapott. Az ezredparancsnokok kérték, hogy Igmánd mellett Csépre és Tárkányba is költözködhessenek, mert ezek közelebb vannak a munkához, Mocsát azonban messze lévő, inkább elhagynák.

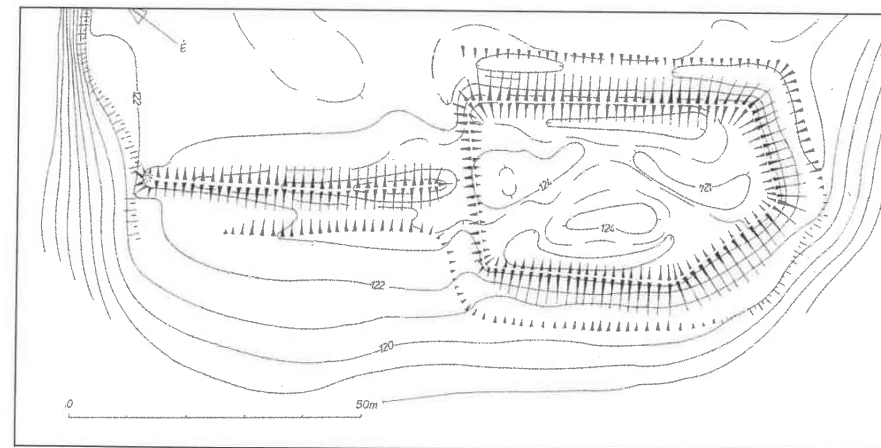
A fegyverszünetet közben 15 nappal meghosszabbították, de mindkét fél tovább készülődött a háború folytatására, mert az augusztus 7. óta Magyaróváron folytatott békétárgyalások egyelőre eredménytelenek voltak. Komáromban nagy ütemben folytatódott az erődítési munkák, a Duna jobb partján pedig Szőnyénél készültek redutok. Időnként I. Ferenc is megtekintette a munkákat.

Józsefnádor október 6-án naplójába bejegyezte, hogy a sáncok, redutok Nagyigmándtól Csépig elkészültek. Az Igmánd előtti átjárónál 3 redut, ezekhez kapcsolódóan további 13, részben nyitott, részben zárt redut sorakozik a Concó-patak mögötti, (akkor még szabályozatlan) mocsaras területen. A redutokat jól készítették el, de itt-ott túl messze vannak egymástól, ezért ezek oldalról nem pásztázhatják egymást. Tárkánynál hosszabb szakaszon hiányoznak, mert itt a falu szőlőkertjei vannak. A redutok elhelyezése, a nádor véleménye szerint, nem mindig előnyös. A védővonal előterét, a Concó-pataktól nyugatra eső területet is megvizsgálta és kíváncsún tartotta a Bábólnán (nyilván a francia támadások következtében) leégett házak lebontását. Igmánd és Tárkány között is említ egy gazdasági épületet, amelyet ugyancsak le kell bontani. Utóbbi helyen egy javításra szoruló sánc töltését emeli ki, de erről közelebbit nem tudunk meg. Csép előtt jelentős emelkedésen egy hatszögletű redutot említ, 14 ágyúval, ez zárja le az egész sort. A nádor véleménye szerint az ellenség a Rába felől Őrs (Mezőőrs) és Pápa felől támadhat Kisbér felé. Ezért az utóbbi redut és a tőle délkeletre eső, közeli Ete község között egy „teljes földművet” (sáncot) kell felhányni, jelentősen meredek oldalakkal, ez biztosítaná a bal-szárny (a redutsor déli vége) védelmét, mert az ellenség innen tudna támadni. Wirker utászörnagynak, aki ezen a szemlén a nádort kísérte, más a véleménye, ennek ellenére Kisigmándtól Mocsáig egy második védővonalat is felsáncoltatott, amivel lezárta a Concó-patak mögötti, keletre eső területet az esetlegesen támadó franciák ellen.

Október 7-én József nádor úgy látta, a békére nincsen kilátás, sietni kell a sáncolásokkal. Szőlős (Vértesszőlős) mellett is említ egy még el nem készült sáncot. Október 11-én a császár szemléjét tervezték Cséptől Ácsig (ez az utolsó konkrét utalás a Concó menti erődorra), de az eső ezt megakadályozta és csak Komárom „Nádor-vonalának” bejárására került sor.

Október 14-én a schönbrunni kastélyban megkötötték a békeszerződést, a ratifikálás is megtörtént 19-én, az iratok kicserélése pedig 22-én. Az előőrsök azonban egyelőre a helyükön maradtak, mert az ellenség még magyar földön volt. Az erődítési munkák sem álltak le, de lehetséges, hogy a szóban forgó vidékünkön most már csak Komáromban folytatták a munkákat. Október 25-én Ercsinél (Százhalombatta-Napóleon-sáncok) sem fejeződtek meg be a munkák. Október 30-án Hiller és Sztáray ezrede még a helyén volt, de a redutok körül valószínűleg már abbahagyták a munkát.

November 1-jén Komáromban a tél miatt leálltak a munkákkal. 2-án aztán a császár az Ercsinél folyó munkákat leállította, de Komáromnál és Lipótvárnál még dolgoztak,

2. Az 1. redut

részen a csapatmozgásokhoz szükséges utakon is. Most már inkább a betegekkel, kórházakkal és a csapatok hazatérésének előkészítésével voltak elfoglalva. A békét jelzi, hogy november 9-én Kisbérén már országos vásárt tartottak. József nádor is már Budán, illetve (Székes)Fehérváron tartózkodik. November 17-én a franciák Győrött megünnepelték a békét, majd elhagyták a várost (előtte az erődítéseket felrobbantották), 30-án pedig az utolsó francia is elhagyta Magyarország területét Kőszeg irányában.

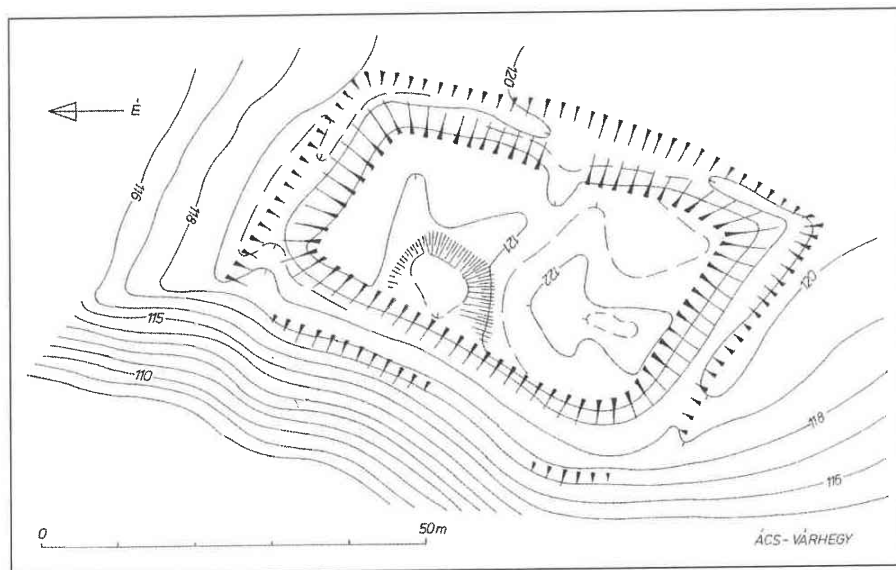
A Concó-patak menti redutsort az 1809. évi őszi háborús készülődés közepette építették meg, de támadás sohasem érte. Ezután pedig, bár a közeli Komárom erődítéseit a következő évtizedekben a Duna mindkét partján jelentősen fejlesztették, többé már egyáltalán nem számoltak vele, a redutokra és sáncokra a teljes elhagyatottság várt.

A Concó-patak menti redutok kutatásának története

— A Concó-patak menti redutokat, ágyúállásokat, rövid fennállásuk ellenére, mindig ismerte a környék lakossága, a történeti munkák azonban sokáig nem foglalkoztak velük. Néhány helynév is megőrizte az emléküket. Ács 1850-es évekből származó kataszteri térképén „Rossz malom sánc” szerepel. Nagyigmánd hasonló korú kataszteri térképén a község akkori belterületének északi szélén egy dombos szőlő neve „Francia sánc”, a délnyugati szélén is így neveztek egy területet. Az Öreg-tó nagy gátjának délnyugati végénél „Régi francia-török sánc” szerepel.² Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjteményében Nagyigmándnál írták, hogy a „Hosszútábla-dűlő” legmagasabb részén két, földből készült sánc van a győri úthoz közel, amelyek 1809-ben készültek a franciák ellen. A községben a 48. szám alatti „Katona töltés alja” dűlőben is két sáncot említenek, ugyan-csak a győr-budai út két oldalán.³

2 BALOGH LAJOS—ÖRDÖG FERENC: Komárom megye földrajzi nevei. Budapest, 1985. 249–261.

3 PASTINSZKY MIKLÓS—TAPOLCAINÉ SARAI SZABÓ ÉVA: Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtése. Komárom megye. Tatabánya, 1977. 169.

3. A 3. redut

1889-ben jelent meg Gömör Gusztáv tanulmánya az 1809. évi nemesi felkelésről. Csak említi a győri, komáromi, szőnyi táborokat, közelebbi adatok nélkül. A Csép és Igmánd közöttieket külön kiemeli, azzal, hogy a redutok október végén már készen voltak, a mocsaiakon azonban még dolgoztak. A munkában – Gömör megjegyzése szerint – a felkelők csak csekély mértékben vettek részt.⁴ 1890-ben Gyulai Rudolf említi, hogy a „Hosszú-tábla” dűlőn a Sztáray-gyalogezred „sáncolta el magát”.⁵ 1909-ben R. Kiss István a 100 év előtti nemesi felkelésre visszatekintve említi a győr-ikrényi, a Karakó környéki, abdai, Komárom bal parti, az Ács–Igmánd–Csép–Mocsa körüli erődítményeket, közelebbi adatok nélkül.⁶

A Napóleon-kori események legfőbb forrása, József nádor naplója és iratai 1935-ben, majd ezek történeti kiértékelése 1944-ben jelent meg Domanovszky Sándor szerkesztésében, illetve tollából. Az ott található adatok jelen ismertetésünknek is kiinduló pontjai.⁷

Hosszú szünet után jelent meg ismét minket közelebbről érintő munka, Kecskés Lászlótól, Komárom erődvárosáról. A mi témánkat azonban csak távolról érinti, a szőnyi sánc-tábor említésével.⁸ 1987-ben látott napvilágot Veress D. Csaba részletes összefoglalása a Napóleon-kor 1809. évi eseményeiről, e korszak máig legátfogóbb és legsokoldalúbb feldolgozása. A mű, jellegénél fogva, nem térhetett ki olyan melléktémára, mint a Conco-patak menti erőd, de a környék sokkal jelentősebb komáromi erődjei mellett

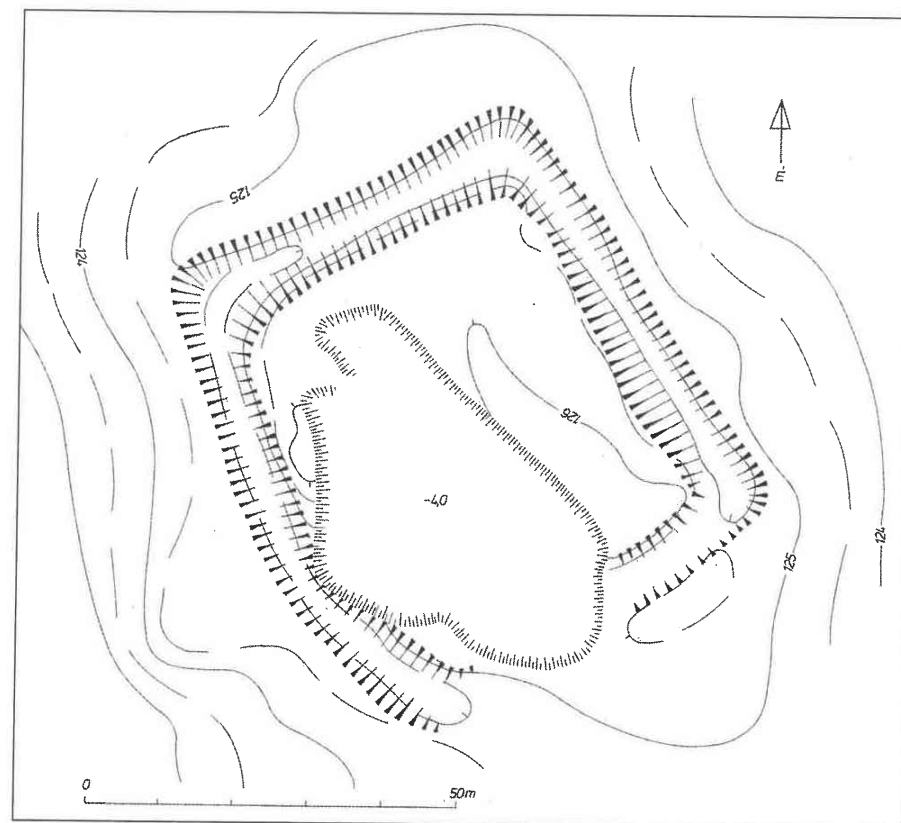
4 GÖMÖR GUSZTÁV: Az 1809. évi magyar nemesi felkelés. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2. (1889) 79–100., 233–243., 484–501., 496.

5 GYULAI RUDOLF: A Komárom vármegyei és Komárom városi Történeti és Régészeti Egylet 1890. évi jelentése. Komárom, 1890. 39.

6 R. KISS ISTVÁN: Az utolsó nemesi felkelés századik évfordulója emlékére. I. Budapest, 1909. passim.

7 DOMANOVSKY 1935., DOMANOVSKY 1944. József nádor válogatott írásai megjelentek: DOMANOVSKY, SÁNDOR–GLATZ, FERENC: Palatin Josephs Schriften. IV. (Quellen zur neuen Geschichte Ungarns) Budapest, 1991.

8 KECSKÉS LÁSZLÓ: Komárom az erődök városa. Budapest, 1984. 159., 160.

4. A 11. redut

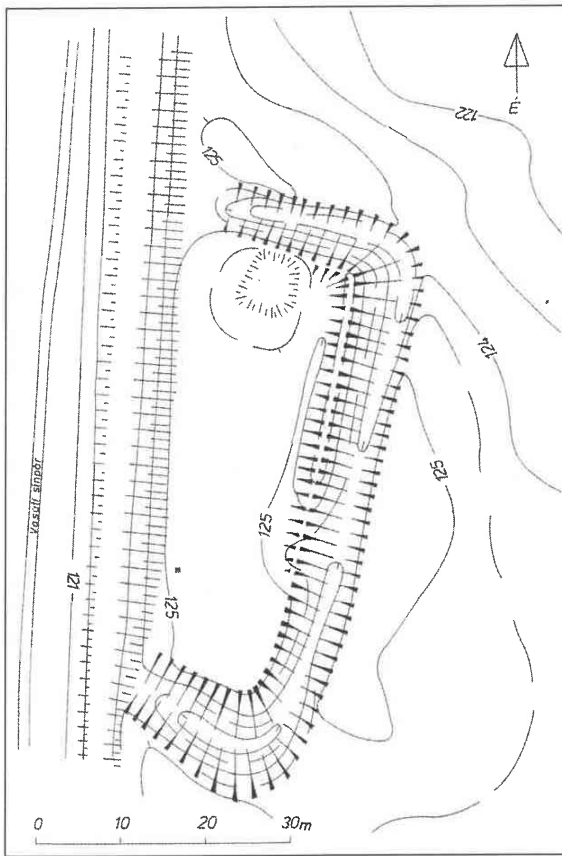
röviden ezek is szerepelnek.⁹ Nagy István 1996-ban a Nagyigmánd és környékén 1809-ben történt francia dúlásokat említi. Érdekes az az adat, mely szerint 1848. december 28-án harc alakult ki a magyarok és osztrákok között, Nagyigmándtól nyugatra a „Csanak”-i épületek mögött. Az akkori falun kívül lévő sáncok egyikére a magyar lovasság ágyúkat húzott fel, onnan lötték az osztrák sereget.¹⁰

2000-ben Tolnai Gergely foglalta össze Komárom bonyolult várrendszerének történetét a középkortól kezdve, de elsősorban a 18–19. századra helyezve a hangsúlyt. Megemlíti az Ács–Nagyigmánd–Csép körüli sáncrendszert és a „Sánc” és „Francia sánc” elnevezésekre hívja fel a figyelmet.¹¹ 2004-ben Juhász Attila és Winkler Gusztáv

9 VERESS 1987. 240., 266., 268.

10 NAGY ISTVÁN: Nagyigmánd. Törédek a múltból. Nagyigmánd, 1996. 56–57., 66–67. A II. katonai felmérés (49/XXVIII. szelvény) a Bábolna felé vezető út és a vasútvonal kereszteződése mellett nyugatra „Kis-Csanak W.H.”-val jelöl épületet. Ettől délre (az akkor még szabályozatlan) Conco-patak bal partján „Csanak M.” felirat mellett ábrázol egy kis épületet. HERMANN ROBERT: A bábolnai útközet 1848. december 28-án. *Militaria Modell Magazin*, 1. (1992/3) 11–14.

11 TOLNAI GERGELY: Komárom, Magyarország legnagyobb erődrendszere. *Komárom–Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei*, 6. (2000) 389–452. 397. A sáncokat később is említi: Uő: A komáromi erődrendszer műemléki szemmel. *Műemlékvédelmi Szemle*, 14. (2004) 113–144. 115.

5. A 15. redut

letz Iván térkép alapján figyelt fel Nagyigmándtól délre, a Csépi-patak jobb partján egy várgyanús helyre, melyet vezetése mellett Nováki és Sándorfi 1986. szeptember 16-án megtekintett. A sáncerőd (a lentebb ismertetett 26. számú) maradványait 1987. július 28-án Sándorfi György, Dénes József és Nováki Gyula mérte fel. Két nap múlva a II. katonai felmérés alapján további sáncvárakat kerestek a Nagyigmándtól Bábolna felé vezető országút mellett, de ezúttal eredménytelenül. A következő felmérésre 1992. július 18-án került sor, amikor Nováki Gyula felesége segítségével az Ácstól északra fekvő „Várhegy” nevű (3. számú) redutot mérte fel.

Szerzők 2004-ben vették tervbe a Concó-patak menti redutok feldolgozását. Térképi (elsősorban a II. katonai felmérésen¹² alapuló) előkészítés után 2004. december 8–29. között több terepbejárást végeztek, hol együtt, hol külön-külön. A még meglévő redu-

12 JUHÁSZ ATTILA: A XIX–XX. századi tábori erődítések a Kárpát-medencében. Budapest, 2004. 89–91., 66. ábra. Itt köszönjük meg Winkler Gusztáv ezzel kapcsolatos kiegészítő közléseit, és hogy tanulmányozásra rendelkezésünkre bocsátotta a három felmérés vázlatát.

13 Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Térképtára, II. katonai felmérés, 48/XXVIII. és 49/XXVIII. szelvény.

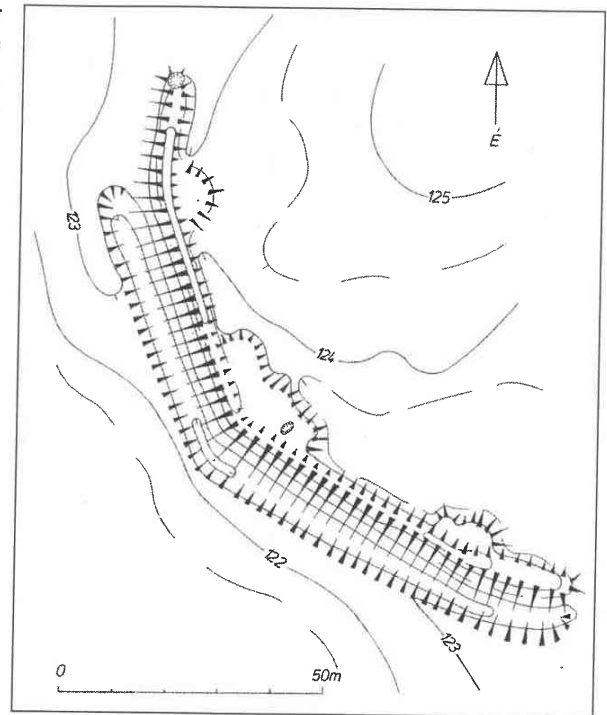
a Concó-patak menti kis erődítmények közül a II. katonai felmérésen látható ábrázolásokból kiindulva, majd ezeket régebbi légi felvételek tanulmányozásával kiegészítve, Nagyigmándtól északra az M1-es autópályáig négy redutot, Ácstól északra pedig egyet, az ún. „Várhegyet” (3. számú redut) azonosították. Három helyen (az alább ismertetett 3., 17. és 19. számú redutban) GPS-szel végeztek felmérést, kiegészítésként mérőszalaggal is. Az egyikről (17. számú redut, 20–21. kép) rekonstrukciós alaprajzot is szerkesztettek, melyet Juhász Attila közölt. Megállapította, hogy ezek a sokszögű, zárt ágyúállások (hátsó oldalukon kis bejáráttal) a 18–19. század fordulójára jellemzőek.¹²

Jelen sorok szerzői kutatásainak az eddig ismertetetteken felül volt más előzménye is. 1986–1987-ben Sándorfi György, Dénes József és Nováki Gyula néhány Komárom megyei vár bejárást és felmérését végezte. Ez időben Sker-

tok legnagyobb részét ekkor már sikerült megtalálni, de sok esetben csak a helyüket, mert gyakran nyomtalanul eltűntek szántás, vagy földkitermelés következtében. 2005. április 8-án és 2007. május 8-án került még sor egy-egy terepbejárássra. Az 1987-ben és 1992-ben felmért két reduttal együtt összességében 13 redutot és egy hosszú sáncot sikerült a helyszínen azonosítani. Közben a szerzők ezek felmérését is elkezdték, amelyet 2005. január 9. és 2007. május 1. között, összesen 20 napi terepmunkával végeztek el. A redutokat a II. katonai felmérésről készített, egyszerűsített másolaton sorszámmal láttuk el (1., 16., 17. kép).¹⁴

2005. április 17-én Szabó Tibor és Karczag Ákos Nováki Gyulával a Nagyigmándtól délre és északra, Ácsig bezárólag, végigjárták a már azonosított redutokat, ahol Szabó Tibor fényképfelvételeket készített. Június 12-én Szabó Tibor és Jakab József Nováki Gyulával a II. katonai felmérés alapján Ács északi, ma már beépített területén tett kísérletet a redutok nyomainak megtalálására, de eredménytelenül, majd tovább északra az 1. és 3. redutról Szabó Tibor készített fényképfelvételeket. Ugyanebben az évben László János (Civertan) Szabó Tiborral együtt repülőgépről légifelvételeket készített a 17., 18., 27. és 28. redutról.¹⁵

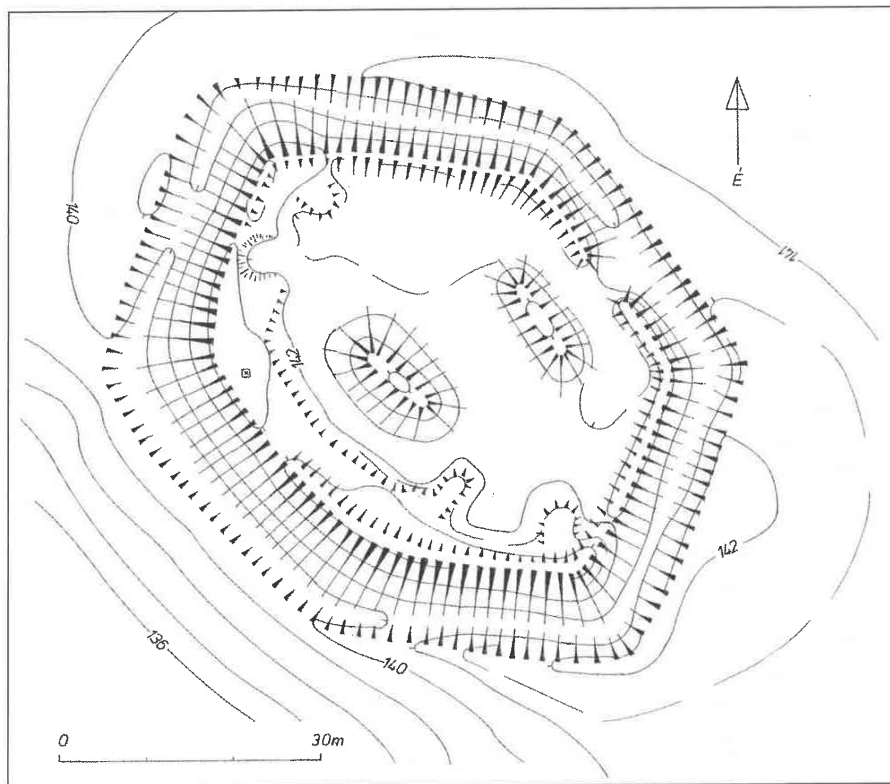
2008. február 17-én László János, Jászai Balázs és Szabó Tibor közreműködésével Nováki Gyula tett kísérletet, hogy a Kisigmánd és Mocsa között két 1809-es térképen ábrázolt redutok maradványait megkeressék. Helyüket jól lehetett azonosítani a mai 1:10.000-es térkép alapján, de valamennyi helyen sima szántóföldet, vagy szőlőt találtak, a redutok nyoma nélkül. Az 1840-ben készült II. katonai felmérés már nem jelöli egyiket sem, úgy tűnik, addigra már valamennyit felszámolták, elsímtották.

6. A 16. redut

14 A terepmunkában öt redut és a 28. redutnál kezdődő hosszú sánc felmérésében Nováki Gyulané nyújtott segítséget. A szerkesztéseket Nováki Gyula végezte el a Sándorfi György és Kelecsényi Lajos által, a speciálisan várfelmérésekre összeállított számítógépes programra támaszkodó módszerrel. A végleges rajzokat Nováki Gyulané készítette el, munkájáért ezúton mondunk köszönetet.

15 Szabó Tibornak, Karczag Ákosnak, Jakab Józsefnek és László Jánosnak ezúton mondunk köszönetet önzetlen segítségükért.

7. A 17. redut

A Conco-patak menti,
2005–2007 között felmért redutok és a hosszú sánc leírása

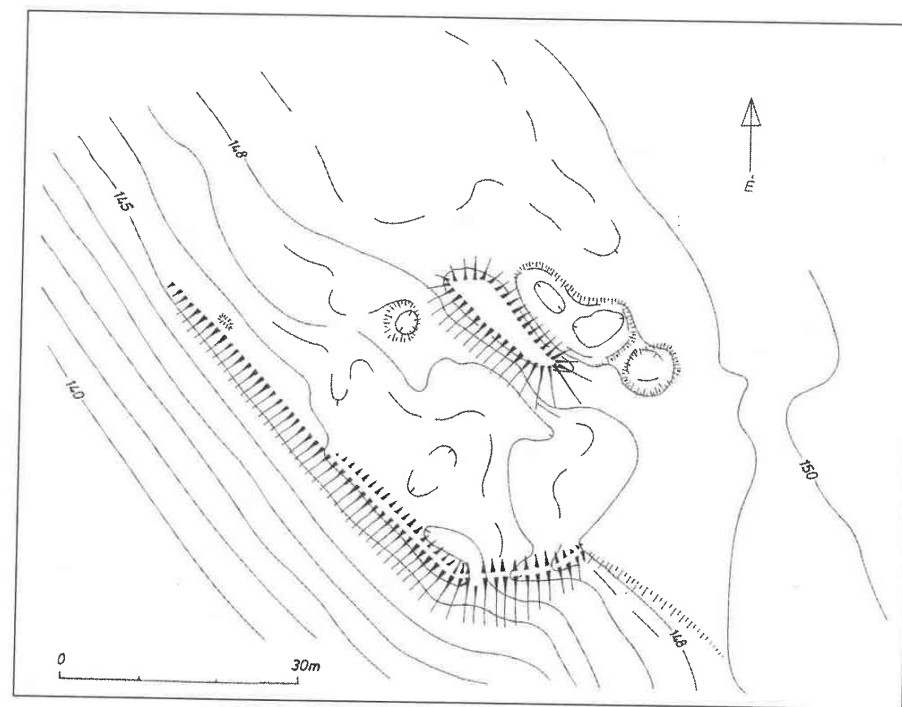
1. redut (2. kép)

Ács északi szélétől északra 1,7 km-re, a Duna feletti magaspart délnyugati nyúlványának végén van a redut, amelyet mélyen alatta a Conco-patak vesz félkörbe. A redut a nyúlvány végét teljesen lezárja. Három oldalról meredek domboldal övezi, kelet és északkelet felé a magaspart fennsíkja folytatódik. Sűrű erdő fedi. Motorosok gyakori pályának használják, több helyen megrongálták a redutot.

Az erődítmény két részből áll. A délkeleti részen van a zárt sánc. Megközelítőleg téglalap alaprajzú, egyenes oldalakkal, de délkeleti vége megtörik. Peremén sánc fut végig, melynek belső magassága csekély. Kívül árok veszi körbe, amely csak az északi sarok és a déli oldalának egy része alatt mosódik el.

A zárt sánc hossza 52, szélessége 30 m, az árok szélessége 7–8 m.

A zárt sánchoz az északi oldalon egy 50 m hosszú, egyenes sánc csatlakozik, amely a Duna feletti meredek partig tart, ezzel teljesen lezárva a dombnyúlvány végét. Délnyugat felől 7 m széles, részben elmosódott árok kíséri.

8. A 18. redut

3. redut (3. kép)

Ács északi szélétől északra 1 km-re, nagy személtlerakó hely déli széle mellett van. A térképek „Várhegy” felirattal jelölik. Nyugat felől a Conco-patak feletti meredek part szegélyezi, a többi oldala felé egy síkban van a környezetével. Füves terület.

Alaprajzilag kissé szabálytalan téglalap. Peremén sánc nincs, 7–9 m széles árok veszi körbe. Belső területének déli felében 2. világháborús, betemetett betonbunker dombja emelkedik, a földet a mellette lévő nagy gödörből termelték ki. A redut keleti oldalán egy bemélyedés bejárat lehetett.

Hossza 45, szélessége 20–25 m.

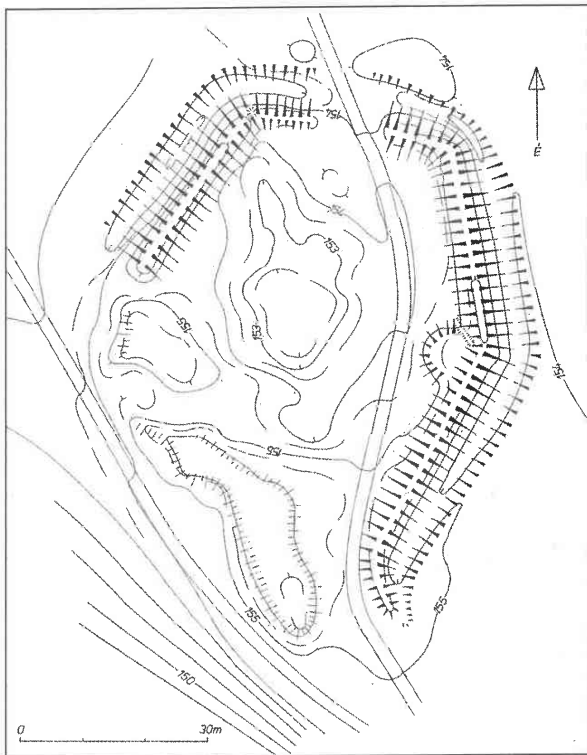
11. redut. (4. kép)

Ács délkeleti szélétől délkeletre 1,1 km-re, a Conco-pataktól 150 m-re emelkedik a redut dombja. Sűrű erdő fedi, körülötte szántóföldek terülnek el. Alaprajzilag megközelítően négyzet alakú. Peremén sánc nincs, viszonylag sekély árok veszi körbe. Belső területének a felét kibányászták, amivel a déli oldalán az árkot kb. 30 m hosszan megsemmisítették, a redut többi része ép.

Átmérője 50, illetve 45 m.

15. redut. (5. kép)

A Komárom–Székesfehérvár közötti vasútvonal keresztezi az M1-es autópályát a 89. km-kötől nyugatra 250 m-re. Ettől észak–északkeletre 250 m-re, sűrű erdőben van

9. A 19. redut

rik, két vége kb. 20 m hosszan kissé ugyancsak megtörik. Külső oldalát 11–12 m széles árok kíséri, de a sánc északi vége alatt már nincsen árok.

A sánc belső oldalán közepén egy nagyobb, két végéhez közel pedig egy-egy kisebb kiszélesedés csatlakozik 0,5–1 méterrel alacsonyabban.

A sánc teljes hossza 135 m.

17. redut. (7. kép)

A Csém községből délnyugatra kivezető mellékút 1,6 km-re felüljáróval keresztezi az M1-es autópályát. Innen számítva dél irányában 450 m-re, a Concó-patak felett húzódó dombor szélén van a redut. Fűves terület, kevés bokorral, körülötte szántóföld terület el. Motorosok gyakorló pályának használják, több helyen megrongálták

Alaprajzilag kissé hosszúkas, hatszögű, egyenes oldalakkal. A délnyugati oldal 25 m hosszú szakaszát kivéve, sánc veszi körbe, belső magassága 1 m körüli. Az északkeleti oldalon 5 m széles bejárati rész szakítja meg. Az egész redutot 8–10 m széles árok veszi körbe.

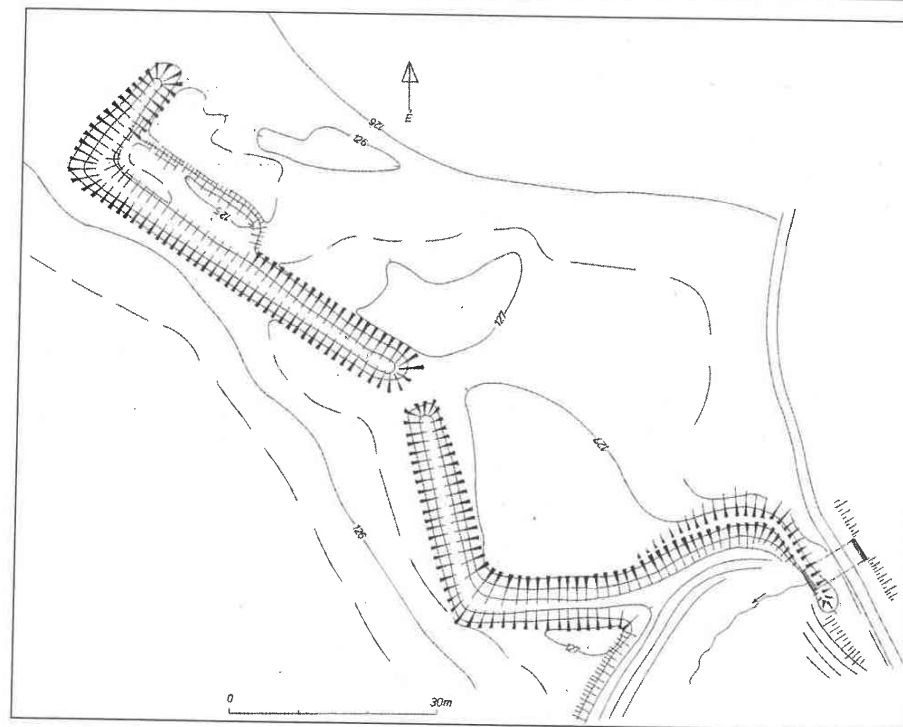
A sánc belső oldalához a déli, délnyugati és részben a nyugati oldalon átlag 0,5 méterrel alacsonyabban 5 m széles terasz csatlakozik 40 m hosszan, egy kis kinyúlással. Az északnyugati és az ezzel szemközti délkeleti sarokban, a sánctető alatt ugyancsak 0,5 méterrel alacsonyabban egy-egy kisebb kiugrás található.

a redut. Az eredetileg feltehetően téglalap alakú redut hosszanti felét a vasút építéskor megsemmisítették, keleti fele épen maradt. A redut megmaradt részét három oldalról 7–12 m széles árok kíséri. Csak az északi végében van egy nagyobb bolygatásnak nyoma. Az árok felett, a perem északi részén alacsony sánc húzódik, keskeny belső árokkal. A perem a keleti oldal közepén bemélyed, itt lehetett a bejárat.

Hossza 50 m, megmaradt szélessége (a vasút feletti partig mérve) kb. 20 m.

16. redut. (6. kép)

Az M1-es autópálya és a Komárom–Székesfehérvár közötti vasútvonal kereszteződésétől kelet–délkeletre 350 m-re, az autópályától alig 100 m-re délre van a redut. Egyetlen sánctól áll, középen tompaszögben megtö-

10. A 21. redut

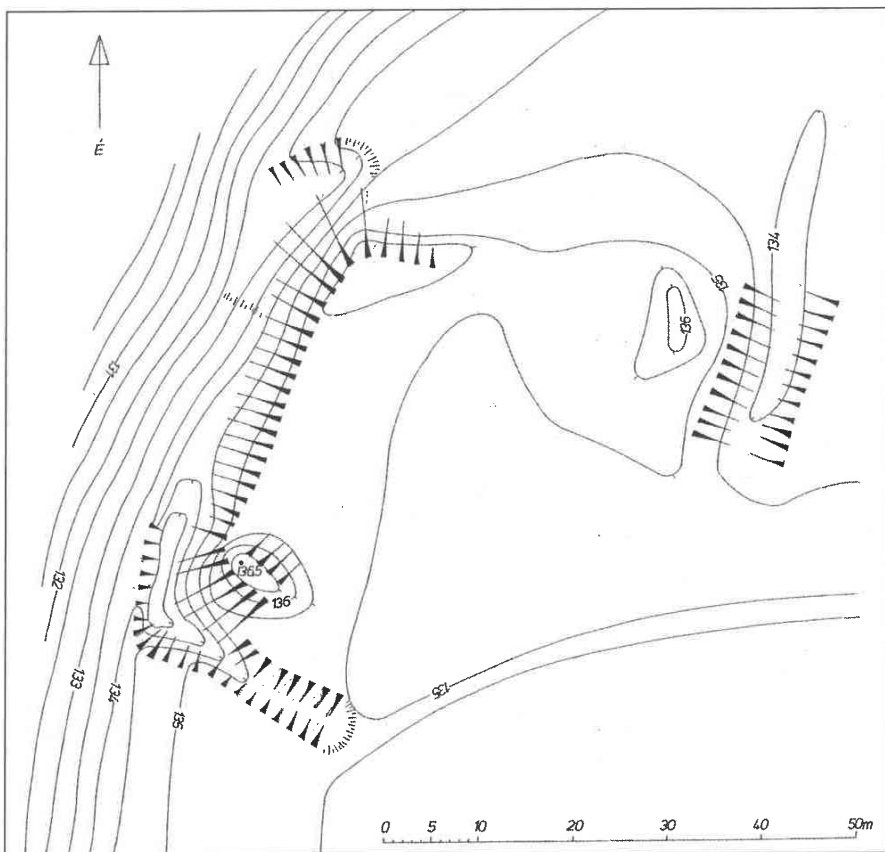
A belső területen két azonos méretű és irányú sánc emelkedik, a sánckorona hossza mindkettőnél 9 m. Az egyik a bejáratval szemben, a másik hátrább, kissé eltolódva magasodik ki.

A sánccal körülvett terület átmérője 57, illetve 42 m.

18. redut. (8. kép)

A 17. reduttól délkeletre 500 m-re találjuk a 18. redutot a Concó-patak feletti meredek part szélén, a partoldal egyik természetes kiugrását felhasználva. A meredek part szélén 68 m hosszú, egyenes sánc húzódik, több helyen rongálás nyomaival, északnyugati vége azonban 30 m hosszan csak levágott perem alakjában figyelhető meg, a vége elmosódott. A sánc délnyugati vége a természetes dombperemhez alkalmazkodva röviden bekanyarodik, közben 2 m szélesen megszakad. Ezután délkelet irányában a természetes dombperem folytatódik. A sánc közepének belső oldalához egy félkör alakú, alig 20–30 cm-re kiemelkedő, lapos rész csatlakozik, átmérője 6 m.

A sánc mögött 25 m-re, vele párhuzamosan egy rövid sánc emelkedik, a sánckorona hossza 17 m. Ennek környéke azonban erős bolygatások nyomát mutatja, különösen a belső, északkeleti oldal alatt. Ezért ez a sánc valószínűleg már nem az eredeti alakját mutatja. László János 2005. évi légi felvételén a redut északnyugati szélén két rövid, egymástól kb. 5 m-re, egyenes vonalat mutat. A helyszínen igen gyenge rézsűk látszanak, eredetük bizonytalan, árok nincs ezen az oldalon

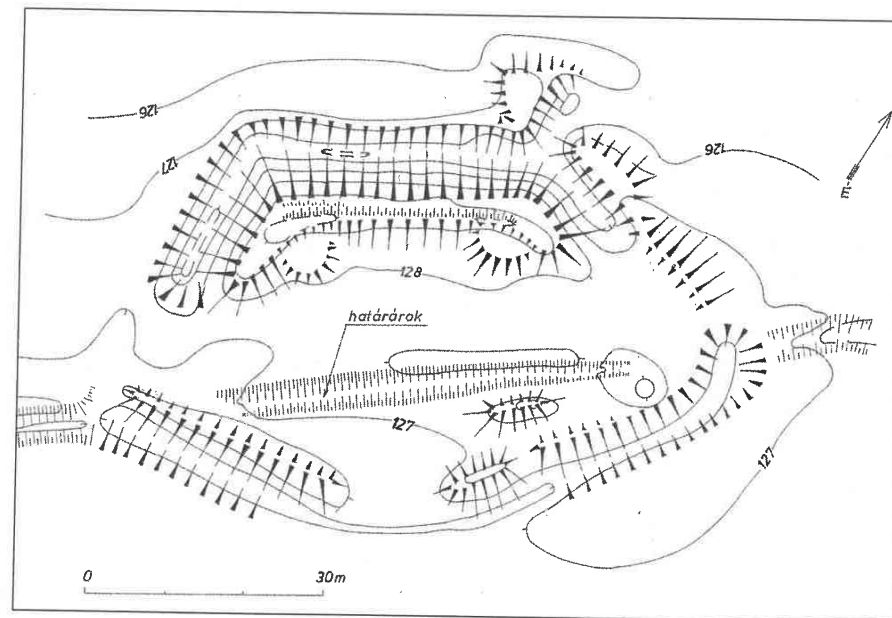
11. A 26. redut

19. redut (9. kép)

A Nagyigmándi-tó (Öreg-tó) középső nagy gátja felett, északra emelkedik a környék legmagasabban fekvő dombja, az Öreg-hegy. Ennek teljes felső részét magába foglalja a 19. redut, sűrű erdő fedi. A Concó-patak felé eső oldalban gyümölcsös és szőlő van, többi oldala mellett szántóföld.

A redut délnyugati oldala 60 m hosszán bolygatott, az erősítésnek ez az oldala teljesen elpusztult, de a többi oldala ép. Belső területének keleti felén kocsit vezet keresztül, amely az északi oldalon 12 m szélesen megszakítja a sáncot és árkot, a déli oldalon pedig a sánc vége rásimul az út szélére, az árok itt is megszakad. A II. katonai felmérés a redut belső területén nem jelöl utat. Az eredeti bejáratot nem ismerjük. Az elpusztított délnyugati oldala alatt is vezet egy kocsit.

A redut eredetileg kissé hosszúkas, hatszögű alapterületű volt, egyenes oldalakkal. Négy oldala ma is ép, sánc szegélyezi, kívül 6–10 m széles árok kíséri. A belső terület nagy részét kibányászták, csak a belső út és a keleti oldal közötti 5–10 m széles sáv tűnik érintetlennek. A keleti oldal közepén, a sánc töréspontjánál, a belső oldalon kerek, 7 m széles kiszélesedés csatlakozik a sánchoz, a sáncetönél kb. 0,5 méterrel alacsonyabb szinten.

12. A 27. redut

A redut sáncal körülvett területét a bolygatások miatt nem lehet pontosan mérni. Észak–déli átmérője kb. 75 m, kelet–nyugat irányban kb. 60 m.

21. redut. (10. kép)

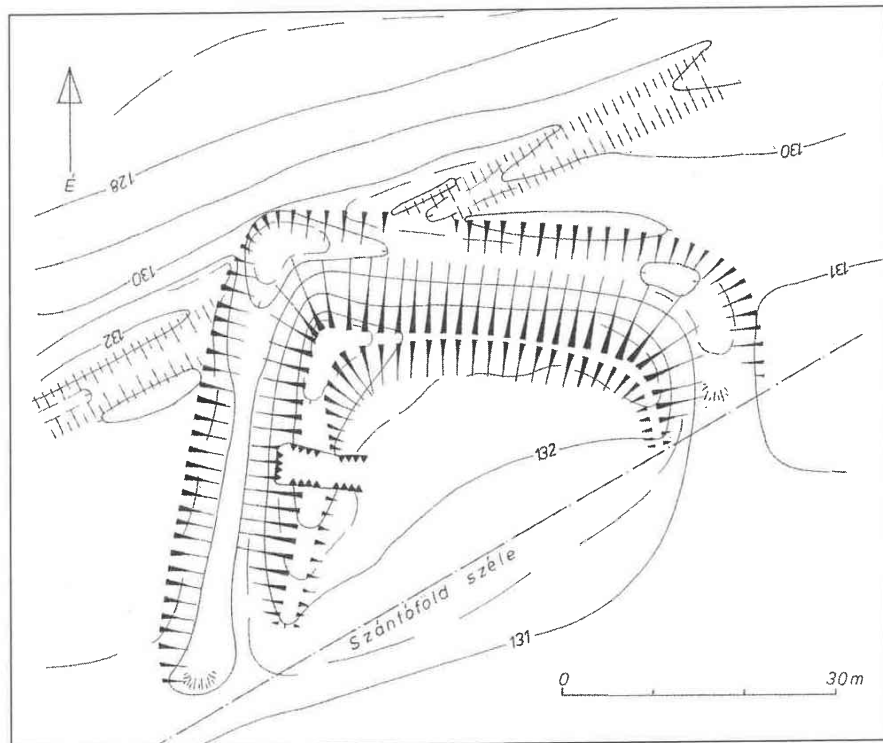
A Nagyigmándi-tó (Öreg-tó) középső nagy gátjának délnyugati végétől délnyugatra 60–70 méterre van a redut. A sánc belső oldalához füves terület (egykori szántóföld), kissé távolabb ma is művelés alatt álló szántóföld terül el. Az objektum déli részét sűrű erdő fedi.

A redut két részre oszlik. A nyugati részen egyenes, 55 m hosszú, 7 m széles, mély árok húzódik, északnyugati vége derékszögben északkelet felé fordul és 15 m után véget ér. Sánc nincs. A nyugati sarkokban 25 × 5 m-es területet az újkorban lemélyítettek. Az árokhoz füves belső terület csatlakozik.

Az objektum másik része délre esik. Az előzőtől eltérő irányú árokkal kezdődik, a két árok vég között 3 m széles átjáró van. A déli rész árka 30 m után derékszögben megtörik, keleti irányban folytatódik kb. 25 m hosszán, itt azonban a tóból kifolyó patak mély medre felett végződik. A továbbiakban csak az árok belső pereme folytatódik a patak medre felett, de itt már alacsony sánc is van, amely bekanyarodik délkelet irányba. A tó partja és a sánc közötti úttal párhuzamosan 15 m után a sánc befejeződik. A patak medre felett a természetes perem folytatódik. A sánc vége és az út alatt nagy, téglalobtozatos vízát-eresztőn folyik ki a víz a tóból.¹⁶

Az objektum teljes átmérője északnyugat–délkelet irányban kb. 220 m.

16 Az igmándi halastó új védgátját és zsiliprendszerét 1894-ben építették meg. FÜR LAJOS: A csákvári uradalom a tőkés gazdálkodás útján 1870–1914. (Mezőgazdasági Tanulmányok, 4.) Budapest, 1969. 221.

13. 28. redut

26. redut. (11. kép)

Ez a redut is a többi erődítéssor része, de az egyetlen, amelyik, bár közel hozzá, nem a Concó-patakhhoz, hanem az abba folyó Csépi-patakhhoz kapcsolódik. Nagyigmánd vasútállomásának déli végében, a Tárkány felé vezető országút és a vasútvonal kereszteződésétől délkeletre 500 m-re, ahol a Csépi-patak vonala megtörik, a patak jobb (keleti) partja feletti magaspart szélén van a redut maradványa. Erősen hiányos, a földműveléssel kapcsolatban több mint a felét már elegyengették, illetve betemették. Csupasz terület, kis részben fákkal, bokrokkal fedve.

A redut eredetileg négyzet alakú lehetett. A nyugati oldalon a Csépi-patak felé eső doboldal feletti egykori külső árok 36 m hosszú belső széle ép, de az árok külső szélének csak két kis részlete maradt fenn. A délnyugati sarokban kis, 5–6 m hosszú sáncmaradvány emelkedik. A redut keleti oldalában az ároknak egy 16 m hosszú részlete figyelhető meg, a belső oldala melletti emelkedés valószínűleg sánc maradványa.

A redut mérete a maradványok alapján majdnem pontosan mérhető, 48×42 m.

27. redut (12. kép)

Nagyigmánd vasútállomásának déli végében, a Tárkány felé vezető országút és a vasútvonal kereszteződésétől délnyugatra 550 m-re van a redut. Területe alig emelkedik ki a Concó-patak árteréből. Alaprajzilag kissé hosszúkas, ötszögű, egyenes oldalakkal. Sánc

és külső árok veszi körül, de ezek több helyen megszakadnak. A Concó-patak felé eső, északnyugati oldalát 45 m hosszú sánc zárja le, két vége kis töréssel behajlik. Külső oldalát árok kíséri. A sáncető külső oldalán, 0,5 méterrel alacsonyabban, kb. 1,2 m széles terasz fut végig. A sánc belső oldalához, a két végéhez közel, ahol a sáncvonal megtörik, egy-egy félköríves kiszélesedés csatlakozik 0,5 méterrel alacsonyabb szinten. A sánc előtti árok az északi sarokban megszakad, kifelé rövid árok vezet belőle.

A redut déli oldalát két, részben hiányos, egymásra tompaszögben vonuló egyenes sánc és külső árok zárja le, a kettő között 12 m széles átjáró van. A nyugati oldalban is van egy 10 m széles átjáró. Ezek a hiányok feltehetően újkori bolygatások következményei. A belső terület délkeleti széléhez közel van még egy 6–7 m hosszú sánc.

A belső területen húzódik az egykori határárok, amely a Concó-patak feletti magaspart szélén kb. 3,5 km hosszan követhető. Itt jól látható, hogy a határárkot a redut építésénél átvágták, tehát korábbi időből származik.

A redut sánccal bezárt területének átmérője 70, illetve 37 m.

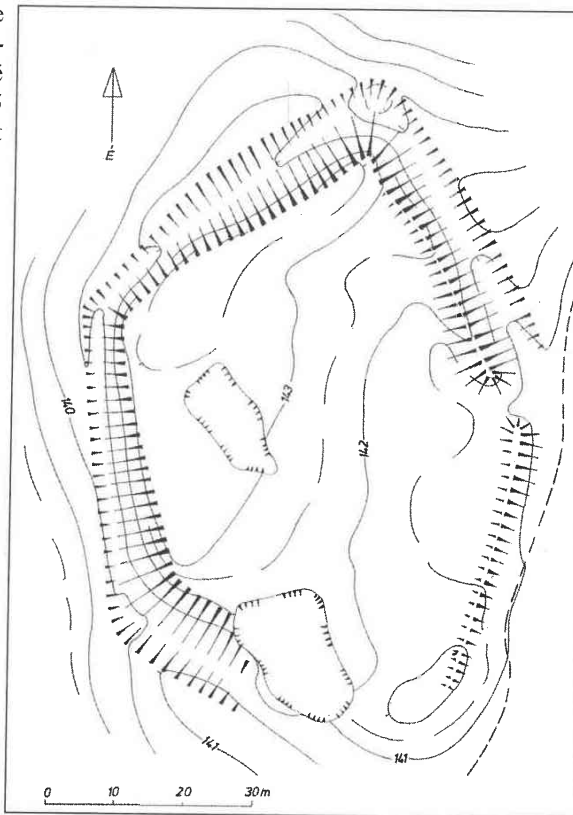
28. redut. (13. kép)

A 27. reduttól délnyugati irányban, a határárok mentén 300 métert haladva érjük el a 28. redutot. Északi és nyugati felét épen találjuk, déli és keleti fele azonban szántóföldre esik, itt teljesen eltűnt a felszínről. Eredetileg kb. négyzet alaprajzú lehetett

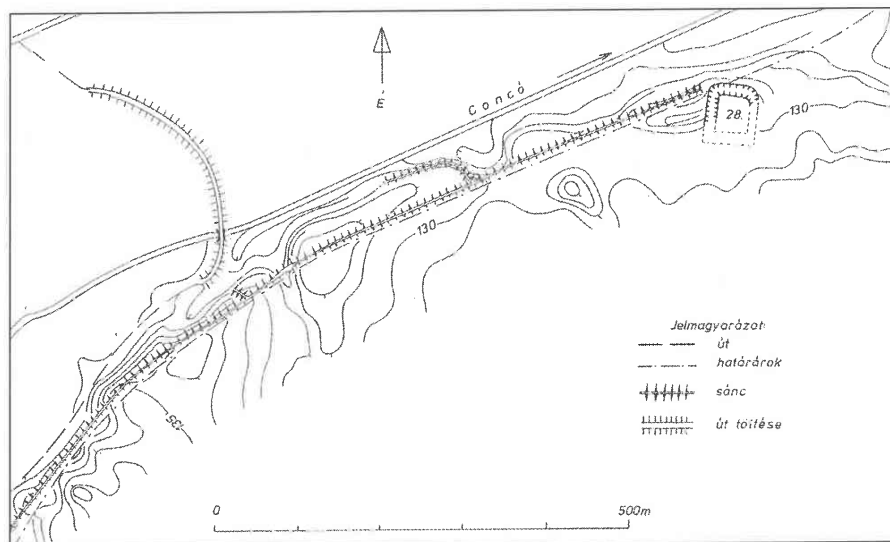
A megmaradt rész az északnyugati sarokban derékszögben csatlakozó északi és nyugati oldalból áll, mindkettőn sánc maszkírt, mely külső árokkal. Az északi oldal 35 m hosszú, amelyhez a keleti végén még egy 7 m hosszú sáncrészlet csatlakozik. A nyugati oldal sánca 33 m hosszan maradt meg, középen egy nagy újkori bolygatás bevágásával.

A Concó-patak mellett végighúzó határárkot a redut emelésénél itt is átvágták, ami annak korábbi eredetére mutat.

A redut sánccal védett területének kelet–nyugat irányú átmérője 39 m. Az elszántott többi részét nem lehet mérni, a teljes átmérő kb. 35–40 m lehetett.

14. 32. redut

15. A 28. reduttól induló hosszú sánc

32. redut (14. kép)

Tárkány-Csép vasúti megállóhelytől északnyugatra 1,45 km-re, a Conco-patak jobb partja feletti magaspart szélén található a redut. Ha a Csép-Tárkány közötti országúttól a Conco-patak jobb partja felett északnyugati irányban 800 métert haladunk, elérkezünk a reduthoz. Területét sűrű erdő fedi. Déli végét 30–35 m hosszan újkori bolygatásokkal és egy nagy kibányászott területtel megsemmisítették, többi oldala ép. Belső területének nyugati felében is van egy nagy kibányászott rész.

A redut alaprajzilag kissé hosszúkas, ötszögű, egyenes oldalakkal. A délkeleti és az elpusztított déli oldal kivételével 7–12 m széles árok veszi körbe. Alacsony sánc csak a keleti oldal két egyenesén látható, ezen az oldalon 5 m széles bejárati rész szakítja meg a sáncot.

A redut déli sarka, az erős bolygatás ellenére, az ép északi sarok alapján kikövetkeztethető. Észak–déli átmérője kb. 80, kelet–nyugat irányában 57 m.

A 28. reduttól induló hosszú sánc (15. kép)

Nagyigmándtól délnyugatra, a vasútvonal és a Tárkány felé vezető országút kereszteződésétől délnyugatra, a Conco-patakkal párhuzamosan, attól keletre 100–200 méterre, az ártér feletti magaspart szélén régi határárok húzódik kb. 3,5 km hosszan. A Csép-Tárkány közötti országút előtt 1 km-re éles töréssel északnyugat felé, a Conco-patakon keresztül elhagyja a völgyet. Az árok mélysége 0,5 m körüli, néhol 1 m, a kidobott föld a Conco-patak felé eső oldalon alig észrevehető.

A 28. redut északnyugati sarkától, közvetlenül a sáncárok külső szélétől a határárok külső oldalát hirtelen 1,5–2 m magas, mesterséges töltés kíséri, amely több mint 1 km hosszan követhető, és a határárokot követve délnyugatra kanyarodik. Ezután azonban megszűnik és a határárok mellett ismét csak az alig észrevehető kidobott föld mutatkozik.

A 28. reduttól számítva, délnyugatra 300 m-re a töltésből a Conco-patak irányába egy ugyanolyan töltés ágazik ki, rövid kanyarral délnyugati irányban, a patakkal párhuzamosan közel 100 m után hirtelen, minden átmenet nélkül befejeződik. Ennek a rövid töltésnek külső oldalán árok nincs, de ott a sekély, széles mélyedés mutatja, hogy a földet onnan termelték ki.

A Conco-patak hídjával egy vonalban még egy rövid, 20 m hosszú töltés ágazik le, folytatását nem találtuk.

Az egész hosszú töltés semmiképpen sem a határárokból kitermelt földet, hanem szándékosan emelt, magas töltést jelent. A belőle kiágazó töltések nincsenek befejezve.

A 28. reduttól számítva 650 m-re a Conco-patakon híd vezet át, Az ártéren nagy kanyarral mesterséges töltésen vezet az út a híd mindkét oldalán. A II. katonai felmérés ugyanígy ábrázolja a Conco-patakon átkanyargó utat, amely északnyugat felé egyenes vonalban vezet a 4 km-re lévő Bábolna községhez.

Minden jel arra mutat, hogy a Bábolna felőli út lezárását ezzel a töltéssel, tulajdonképpen sánccal kívánták elérni. A két kiágazó, be nem fejezett rövid sánc azonban arra vall, hogy ezt a munkát nem fejezték be.

A II. katonai felmérés és az 1987–2007 közötti, Conco menti felmérések összehasonlítása (16–17. kép)

Az 1840-ben készült II. katonai felmérés a Dunától D-re, Ács és Nagyigmánd között, majd tovább D-re Cséppel egy vonalban a Conco-patak mellett összesen 35 redutot ábrázol, kb. 23,5 km hosszan.¹⁷ Mivel az eredeti térkép sok helyen sötét tónusú, leegyszerűsítve, de pontosan lemásoltuk, a rajzon csak az erődítéseket, a Conco-patakot, a tavakat és a mellette húzódó magaspartot ábrázoljuk. Ács, Nagyigmánd és Csép falvak akkor még sokkal kisebb területűek voltak. A Nagyigmándi-tó nagy gátja már akkor is megvolt, de a tó alakja a mainál keskenyebbet mutat és a gáttól északra akkor még nem volt tó. Az eredeti térképre utólag rárajzolták a később (1867) megépített vasútvonalakat, ezért a ma használatos másolatokon már ezek is szerepelnek.

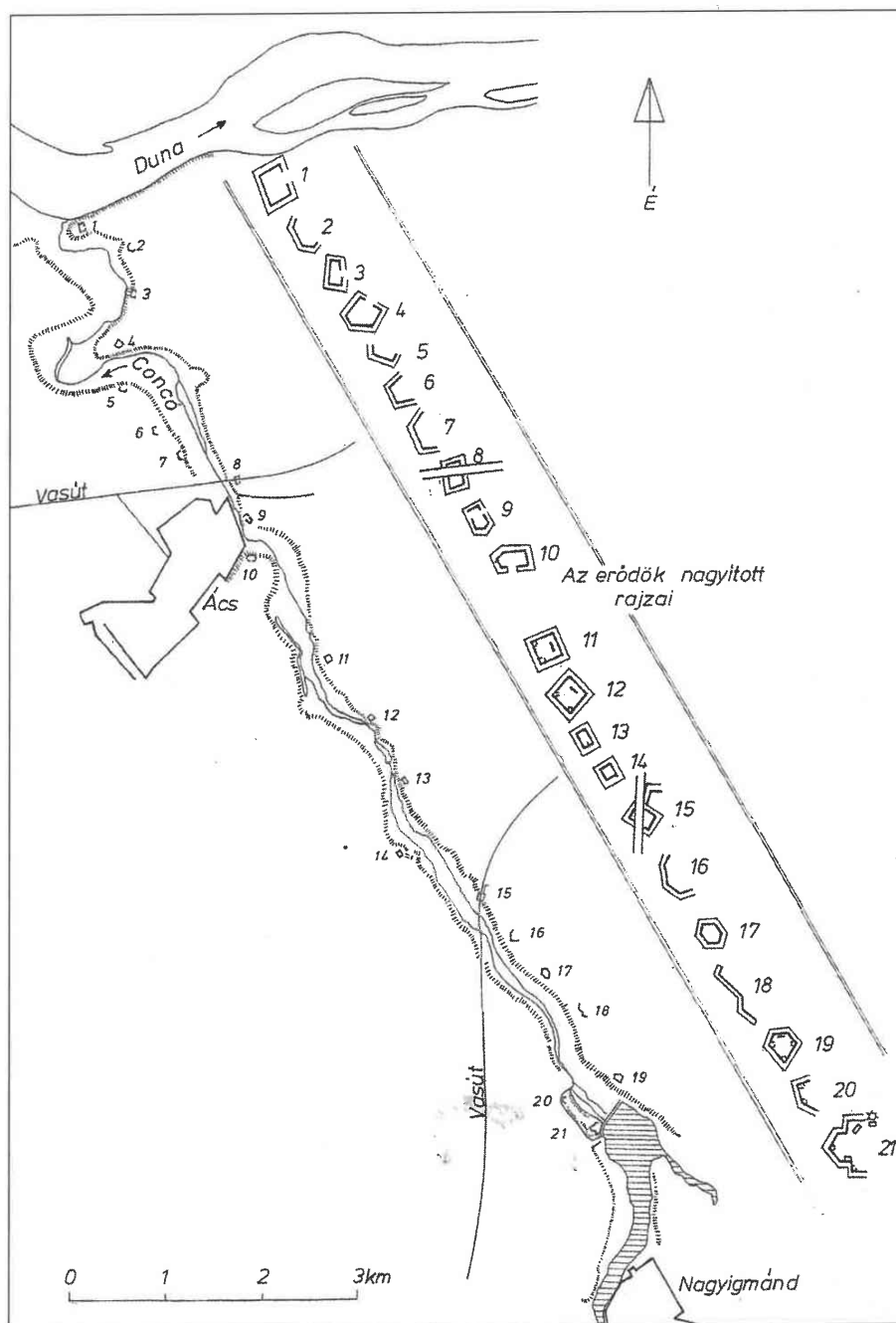
Az erődök 3–500 méterre, néha ennél nagyobb távolságra vannak egymástól. Csép körül vannak a legnagyobb távolságok közöttük. Ez az erőd sor szoros védővonalat jelentett. Csak a Nagyigmándi-tónál szakad meg a vonal 2,5 km hosszan, de itt a tó jelentett áthatolhatatlan akadályt, erődök nélkül is. Az erődök 1840. évi rajzait külön kinagyítottuk, hogy jobban lehessen tanulmányozni.

A legtöbb erődítmény a Conco-patak jobb (keleti) partja felett húzódó magaspart szélén van. Ez alól kivétel Ácstól északra három kiserőd (5., 6., 7. sz.), az Ács–Nagyigmánd közötti távolság felénél egy (14. sz.), és Nagyigmánd nyugati szélén két (22–23. sz.) erőd, amelyek a Conco-patak bal partjához esnek közel Egy kiserődöt kell még megemlíteni Nagyigmándtól délre (26. sz.), amely a Csépi-patak jobb partja felett van, de ez is alig 100 méterre a Conco-pataktól.

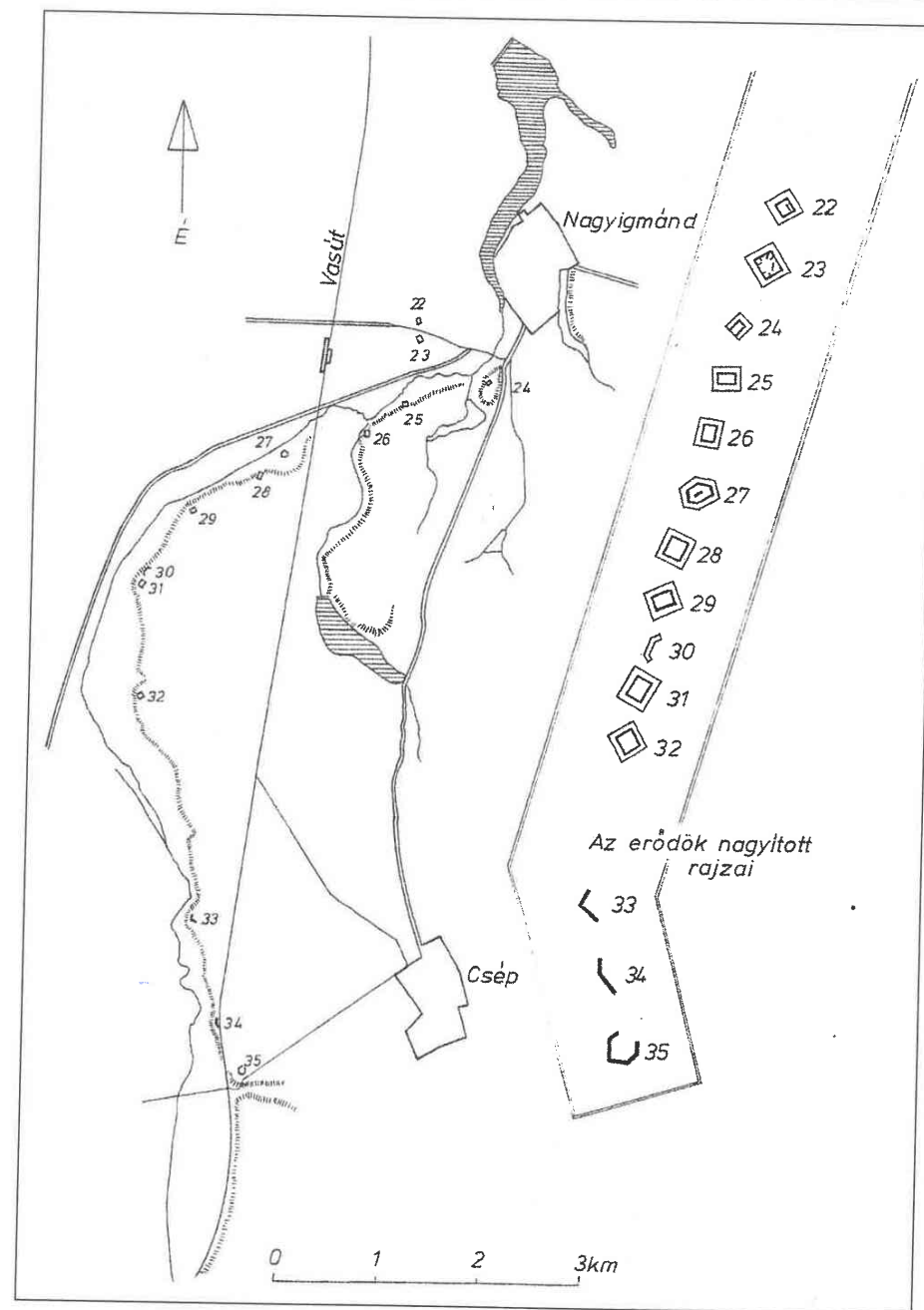
A 35 redut közül, többszöri terepbejárás után, 13-at sikerült a helyszínen azonosítani és felmérni. Vegyük sorra a felmért erődítéseket és hasonlítsuk össze a II. katonai felmérésen látható ábrázolásokkal.

1. redut. A térképen egyszerű téglalap alakú alaprajzot látunk, kelet felől nyílással. A nyílást a helyszínen nem találtuk és nem téglalap, hanem ötszögű (bár nem szabályos) redutot találtunk. Ezen kívül egy hosszú sánc is csatlakozik hozzá.

17 Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtára, II. katonai felmérés, 48/XXVIII. és 49/XXVIII. szelvény.

16. Redutok a II. katonai felmérésen a Duna és Nagyigmánd között. Átrajzolás

17. Redutok a II. katonai felmérésen Nagyigmánd és Csép között. Átrajzolás

3. redut. Megközelítően azonos a felmérttel.

11. redut. Azonos a felmérttel. A térképen a Concó-patak felé eső vonal belső oldalán két kis félkör alakú ágyúállást találunk. A valóságban éppen ezt az oldalt elpusztítva találunk, de a nyomok szerint lehetnek ilyenek eredetileg.

15. redut. Jól ábrázolja a térkép, de észak felől derékban megtörtő sáncot is jelöl, ennek nem találtuk nyomát a helyszínen.

16. redut. Tökéletesen megegyezik a felmérttel.

17. redut. Alakilag ez is megegyezik a helyszínen tapasztaltakkal.

18. redut. A térkép többszörösen megtört vonalú sáncot mutat. A helyszínen ennél egyszerűbbet mértünk fel, de rongált terület lévén valószínűleg jól ábrázolták.

19. redut. A térkép a felméréssel egybevágóan ábrázolja, az ágyúállásokkal együtt, de a régi ábrázolás szerint az elpusztult délnyugati oldalon is volt két ágyúállás.

21. redut. A térképen hegyesen végződő, előretolt bástyával ellátott, hátul nyitott redutot látunk. A bástyát és a hozzá csatlakozó északnyugati árkot (valamivel egyszerűbb vonalban) valóban megtaláltuk, a délkeleti oldal azonban a tő partjához igazodik és nem folytatódik, ami lehet a tő későbbi esetleges bővítésének a következménye is. A térkép tehát jól ábrázolja.

26. redut. A Csépi-patak felett szabályos téglalap alaprajzot mutat a térkép. Ennek nyugati oldala viszonylag még felismerhető, a többi oldalának csak kis csomjai vannak.

27. redut. A térképen hatszögű redutot látunk, a helyszíni felmérés ötszögűt eredményezett. Ez azonban jelentéktelen eltérés és az újkori bolygatások miatt lehetséges, hogy eredetileg valóban hatszögű volt.

28. redut. Szabályos négyzet alakú alaprajzot láthatunk a térképen. A valóságban is ezt találtuk, de a redut keleti felét már teljesen elszántották.

32. redut. A térképen szabályos négyzetet látunk, a valóságban azonban ötszögű redutot mértünk fel, amelynek csak a déli sarka pusztult el.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy hét redutot (3., 11., 16., 17., 19., 26., 28. sz.) jól ábrázoltak, ötöt (1., 15., 18., 21., 27. sz.) kisebb eltérésektől eltekintve, megközelítően jól látunk viszont a helyszínen és csak egyet (32. sz.) ábrázoltak túlzottan leegyszerűsítve, ahol a négyzetes alaprajz helyett ötszögű alaprajzot találtunk a helyszínen.

A II. katonai felmérés a Nagyigmándtól délnyugatra, a Concó-patak és a vasútvonal kereszteződésénél kezdődő, délnyugatra induló határárkot egy vékony vonallal ábrázolja, de a mellette emelt sáncot nem.

Három 1809. évi térkép összehasonlítása a II. katonai felméréssel (18-19. kép)

Az egyik térkép nagyméretű, méretaránya 1:28.888, a másik kisebb, méretaránya 1:57.600.¹⁸ Mindkettő, kevés eltéréssel, ugyanazt a területet ábrázolja, a Concó-patak környékét a Dunától Kisbérig, keletre Mocska-Kocs vonaláig. A kisebbikben a redutokat 1809-ben a térkép szerkesztője arab számokkal sorszámozta. Az összehasonlításnál azonban mindig a II. katonai felmérés általunk másolt változatába beírt számokból (16. kép) indulunk ki.

1–10.: 1809-ben többnyire valamennyi megegyezik a II. katonai felméréssel. A 10. helye nem jól látszik, itt két szám szerepel (10. és 11.), ettől kezdve a számozás már nem

egyezik meg a II. katonai felméréssel, az 1809-esen eggyel több, illetve Nagyigmándtól délre kettővel-hárommal kevesebb szerepel.

11–21.: megvannak 1809-ben is, de a 14. hiányzik.

16–21.: valamennyi megvan 1809-ben is.

22. és 23.: a Bábolna felé vezető út két oldalán vannak a II. katonai felmérésen, de 1809-ben ezeket külön-külön egy-egy úthoz rajzolták (az egyik a Bábolna felé vezető útnál van).

24.: hiányzik az 1809. éviben.

27–30.: megvan az 1809. éviben is. Ezután eltér a két térkép.

Az 1809. évi térképeken további jelek, amelyek a II. katonai felmérésen nincsenek:

A 4. reduttól keletre, a félsziget végén, egy előttünk ismeretlen reduttól töltés vezet a Concó-patakon át az 5. redutához.

Az 5. és 7. reduttal szemben, a Concó-patak jobb (keleti) partja felett 2 nyitott ágyúállás van.

Egy-egy nyitott ágyúállás van a 25. és 27. redut mellett, a 30. közelében, valamint a 33. és 34. redut között.

A 28. reduttól induló hosszú sánc az 1809. évi térképeken nem látható.

Az 1809. évi térképeken még további adatok is vannak, amelyeket a helyszínen egyelőre nem sikerült azonosítani:

A 33–35. redutoktól keletre Csép falu felé szétszórva még további 4 redut (ezek közül az egyik hatszögű zárt redut Cséptől délre kissé messzebb, már Etéhez közelebb) van.

A két 1809-es térképen olyan redut sor is van, amely a II. katonai felmérésen nincs. Kisigmándtól északra és északkeletre van egy-egy redut és egy nyílt ágyúsánc, majd Kisigmándtól keletre sorban még további 5 redut van, az utolsó már Mocska falutól pontosan délre. A nagyobbik 1809. évi térképen ugyanebben a vonalban tovább keletre, Tömörd-pusztán túl még egy redut látható. Ez lehet az a redut sor, amelyet József nádor is említ, amelyik dél felől jelentett védelmet Komáromnak. Ez a redut sor dombsoron helyezkedik el, amelyet az 1809-es térképek is jeleznek sematikusan.

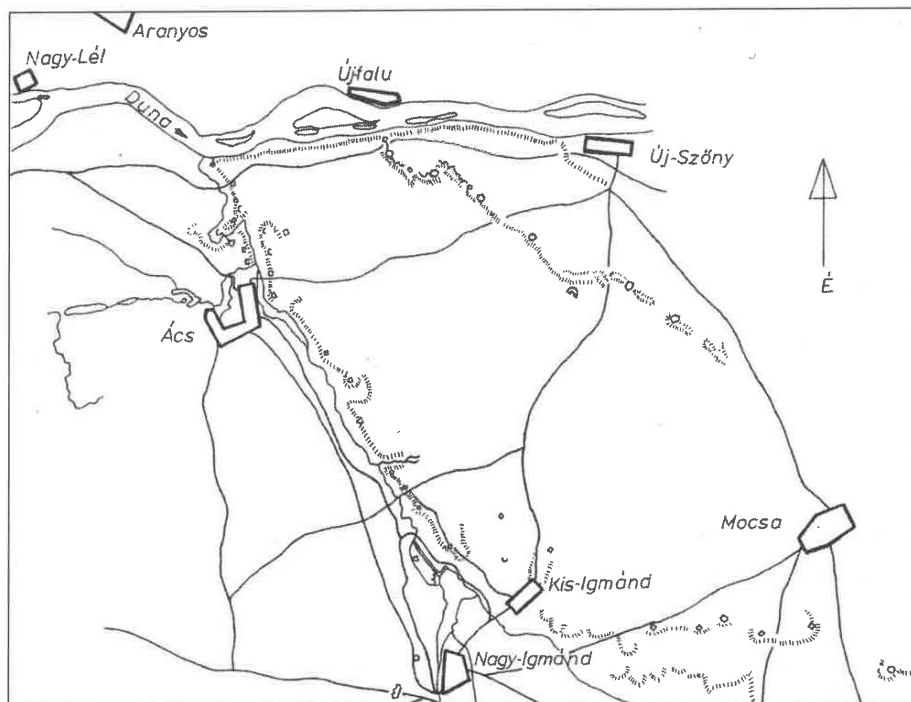
Külön meg kell még említeni a kisebbik 1809-es térképen még két fontos ábrázolást. Az 1. reduttól a Duna-part feletti magas peremig tartó rövid, egyenes sáncot is ábrázolja. A 29. redutnál (amelyet egyébként nem sikerült a helyszínen azonosítani) a Concón átvezető út töltését is megtaláljuk, de a II. katonai felméréssel és a valósággal ellentétben nem ívben halad, hanem egyenesen, továbbá a Bábolna felé vezető út is hiányzik.

Összesítve úgy tűnik, hogy a két 1809. évi térkép a Concó-patak melletti redutok és ágyúállások létesítése közben, de a munka vége felé készült. A Kisigmánd és Mocska közötti sáncerődök is elkészültek, de a Concó-patak mellett a 14. és 24. redut még nem, ugyanígy a 28. reduttól induló hosszú sánc sem.

Egy harmadik, 1809-ben készült térképet említünk még, melynek méretaránya 1:57.600.¹⁹ A Dunától kiindulva, délkelet irányában, Mocska felé húzódó dombsoron 14 redutot ábrázol, római számokkal sorszámozva. Ezek helyét Komárom város ma már teljesen beépítette, valamennyi nyomtalanul eltűnt, de már az 1840-ben készült II. katonai felmérés sem ábrázolja a sáncokat.

18 Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtára, H IV a 1323 II., ill. uo. H IV a 1297.

19 Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtára, H IV a 1301.

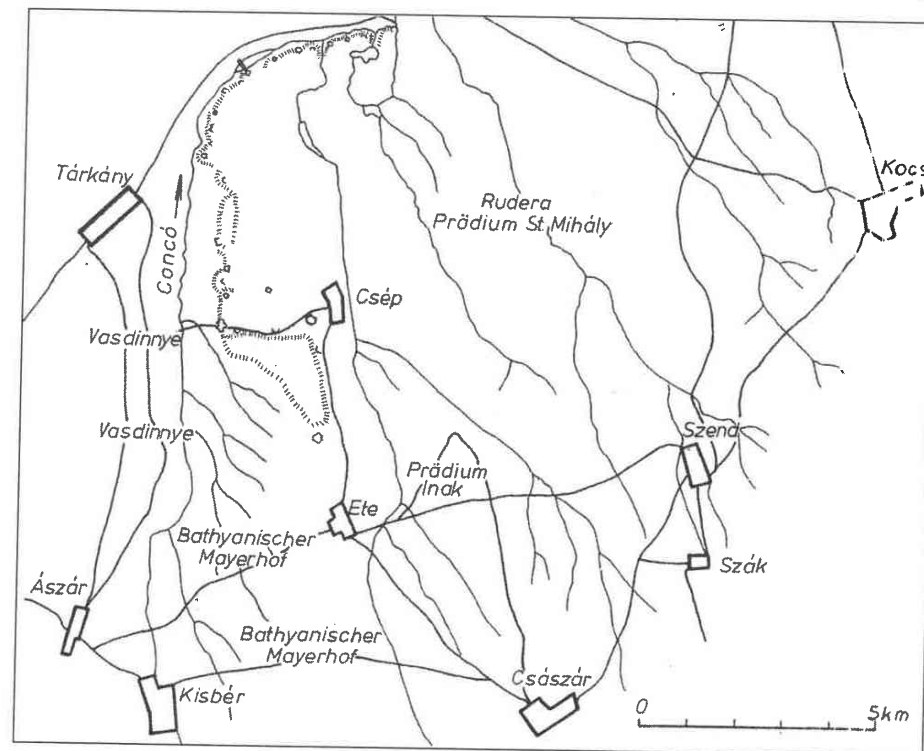
18. Redutok a három 1809. évi térkép összevonásával, Nagyigmándtól É-ra a Dunáig és Mocsá irányába. Átrajzolás

A Concó-patak menti védővonal hadászati jelentősége

A Concó-patak az Igmánd-Kisbéri Medence egyik legjelentősebb folyóvize. Ács-teszér mellett, a Bakony lábánál ered, majd 20 kilométeren át kanyarogva, Ácstól északra, egy meglehetősen széles, magas és meredek partú torkolaton keresztül ömlik a Dunába. Vízhozama kisvíznél 0,02, közepes vízállásnál 0,4 m³/s.²⁰ A folyamszabályozások óta nagyrészt mesterséges mederbe szorított kis patak a régebbi térképek és felmérések szerint a 19. század elején még sokkal szabálytalanabb futású, néhol több ágra szakadó, mocsaras szegélyű vízfolyás volt.

Éppen nehezen átlátható volta miatt látszott alkalmasnak, hogy 1809 nyarán itt, a patak jobb partján, még Komárom előtt egy új védelmi vonalat hozzon létre az osztrák hadvezetés. Bár manapság jelentéktelenné tűnhet az a védelem, amelyet ez a szabályozott medrű patak nyújthatna, de a 19. század elején még az ilyen sekély, de nehezen járható medrű patakok is jelentősebb szerepet játszhattak a hadseregek védelmének. Ugyanis a támadás abban az időben általában tüzérségi tűz utáni, zárt alakzatban indított tömegrohamokból állt. Így a támadóknak mindenképpen a tagolatlan, fáktól-bokroktól, horhosoktól stb. mentes, sík mezők kedveztek, a védőknek pedig minden olyan terep, terepakadály előnyt jelentett, amelyek a rohamozók zárt formációit megbonthatta. Éppen

²⁰ Magyarország kistájainak katasztere. I. Szerk. MAROSI SÁNDOR–SOMOGYI SÁNDOR. Budapest, 1990. 371.

19. Redutok két 1809. évi térkép összevonásával, Nagyigmánd és Ete között. Átrajzolás

ezért – bár erre nincs sem írott, sem a felszínen megmutatkozó bizonyítékunk – ha az osztrák-magyar csapatok az amúgy is bevágódott patakmedernek legalább az egyik (kézenfekvően a keleti) oldalát meredekre lefaragták (volna), akkor a támadók dolgát jelentősen megnehezíthették. Hiszen a mocsaras medren sem tudnak a gyalogosok zárt tömbben átkelni, a meredek parton is csak egyénileg tudtak volna felkapaszkodni a katonák. Ettől a támadók zárt tömbje és tűzrendje megbomolhatott, így könnyebbé vált ellenük a védekezés. Hasonló helyzetben lehetett a támadó lovasság is. Valószínűleg ők sem tudtak volna a mocsaras részeken és a meredek oldalon zárt rendben átkelni, hanem kénytelenek lettek volna bizonyos átjárókhoz tömörülni, ami padig jelentősen megkönnyítette volna ellenük a tűzharcot. Természetesen, mint minden akadály, ez is leküzdhető lett volna. De mégis, léte jelentősen növelhette a gyöngébb, védekező hadsereg lehetőségeit.

A védelmi tervek értelmében az osztrák hadsereg a Concó-patak keleti, magasabb partján, 24 kilométeres szakaszon épített fel összesen 35 redutot, a patak dunai torkolatától egészen Csép falu nyugati előteréig. Ez a 35 sokszögletű, nagyrészt zárt sánc alkotta a védelmi vonal gerincét, támpontjait, míg a térközoeket a patak, annak mocsaras és meredek falu medre biztosíthatta.²¹ A Concó-patak mellett az osztrák hadvezetés tehát egy

²¹ Mindössze a 28. redut mellett található egy, több mint 1 kilométer hosszú, a patak partjával párhuzamosan futó sánc, mely arra utal, hogy a hadvezetés tervei között szerepelhetett a térközoek megerősítése is. Azonban egyrészt még ez a sánc is befejezetlennek hat, másrészt máshol még a munkák elkezdésének sincs nyoma, így valószínű, hogy a redutok közötti térségeket (azaz a térközoeket) végül is nem erősítették meg.

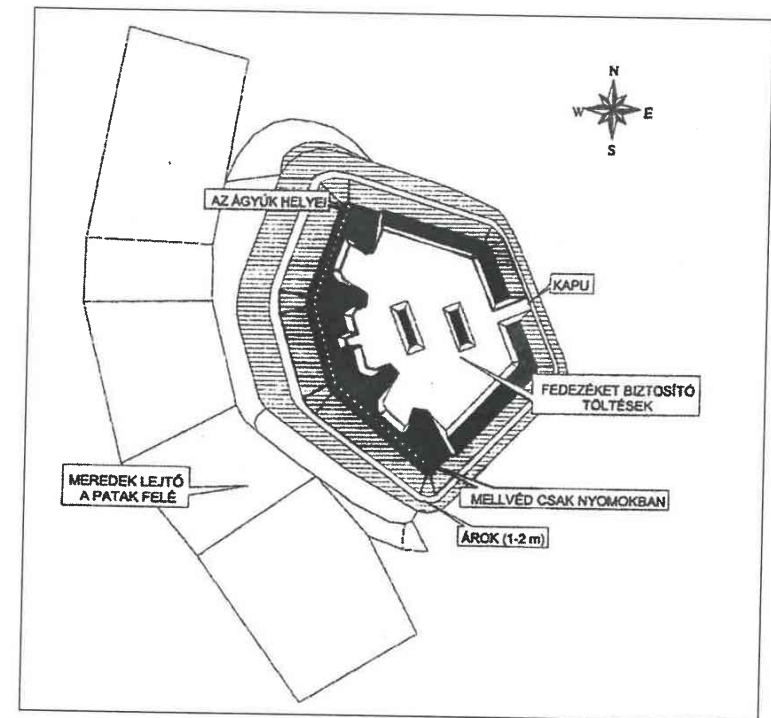
20. A 17. redut légi felvétele (László János, Civertan)

megerősített tábori védelmi vonal kiépítését kezdte el, melynek fedezetében elkezdődött Komárom újbóli megerősítése is.

Komáromnak, mint állandó dunai átkelőhelynek jelentős szerepe volt az osztrák hadsereg mozgásának biztosításában. A városban álló hidak biztosíthatták az osztrák-magyar seregek gyors folyamváltását, akár visszavonulásról, esetleges átcsoportosításról, vagy (ellen)támadásról lett volna szó. Ha Komárom elesik, a legközelebbi kiépített, védhető, és viszonylag nagyméretű hídfő már csak Buda és Pest között lett volna. Így, hogy megőrizze hadműveleti manőverező képességét, az osztrák-magyar hadsereg nem engedhette meg magának a város elvesztését. Ezért jelölték ki a Concó-patak vonalát a védelmi vonal helyszínéül, és ezért kezdték el Komárom újbóli megerősítését is.

Mivel a 18. században a török háborúk befejeződtek és az 1763. és 1783. évi nagy földrengések amúgy is komolyan megrongálták az Öreg- és az Újvár falait, a kincstár szűkségtelennek és költségesnek ítélte a vár helyreállítását, további fenntartását. A helyőrséget elvezényelték innen, az előterep telkeit a lakosoknak kiosztották, s elárverezték az épületeket is. Csak az 1807. évi hadiesemények hatására döntött úgy a hadvezetés, hogy újra megerősítik a várost. A nemrég elárverezett telkeket ismét kisajátították, katonai és polgári munkások bevonásával pedig elkezdődtek az erődítési munkálatok. A tervezett feladathoz (egy egész hadsereg szükség szerinti befogadása) a Duna jobb parti hídfőt és a hidat közvetlenül fedező Szent Péter palánk²² ekkor már kicsinek bizonyult, mivel csak csekély tüzérséget és kevés katonát lehetett a sáncai között elhelyezni. További hátrányt jelentett az erősség igen kis belső területe, amely miatt a támadók annak egész belső te-

22 A Szent Péter palánk a későbbi Csillagerőd előzménye volt; a komáromi vár jobb parti hídfőerődje. Első formájában már a 16. században felépült. Tolnai 2000. 394.

20. A 17. redut rekonstrukciója (Juhász 2004. 138.)

rületét belőhették, így az erődítményben nem lehetett nagyobb csapatokat az ellenséges belövéstől védetten összpontosítani. Ezért a hadvezetés egy sokkal nagyobb méretű sánc-tábor építését határozta el, mely a Duna jobb oldalán a Szent Péter palánktól (a leendő Csillagerőd elődje) a Schanzbergnek nevezett dombokon (ahol később majd az Igmándi erőd fog felépülni) át egészen a Homokhegyig (e helyen áll jelenleg a Monostori-erőd) futott. Ezen az 5,25 kilométeres szakaszon 14 redut épült fel, zömmel a nyugati és a déli oldalon. A Homokhegyen, a Dunától a ma is álló vasúti záróerőd helyéig terjedő szakaszon elkészült 9, egymással nagyrészt sáncokkal is összekötött tüzérségi állás, míg a délnyugatra futó dombok tetején további 5 önálló, de egymástól elég távol eső redut.²³ Valószínűleg tervezték a keleti oldal megerősítését, lezárását is, azonban azok az erődítések már nem készültek el 1809 végére. Ha a tervezett komáromi erődítés megvalósult volna, alkalmassá vált volna az egész osztrák hadsereg befogadására, és a védőállások megakadályozhatták a franciákat, hogy megzavarják az osztrák hadsereg partváltását – akár elvonul a Felvidék irányába, akár erősítés vonul a Duna jobb oldalára.

A Concó-patak mellett és Komáromban felépített redutok megfeleltek a kor általános harcászati elképzeléseinek: egy-egy redutba 1-1 üteget állítottak. Éppen ezért ezeknek

23 K. und k. Kriegs-Archiv z. XXIII. 1809. 5. Ex archivo bellico hungarica. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtára, H IV a 1301. A térképen jól látható a 16. századi eredetű Szent Péter palánk 19. század eleji formája, a sáncai, illetve a napóleoni háborúk alatt épített erődítmények is.

az erődítéseknek akkorának kellett lennie, hogy 4–8 löveg egymás mellett elférjen, a készenléti löszernek és a kiszolgáló személyzetnek is helyet találjanak.²⁴ A sáncok magasságát pedig úgy kellett méretezni, hogy a tábori lövegtalpra állított ágyúk is kilöhesse a fölöttük, így túl magasak a töltések nem lehettek. A sáncok sarkaiban, vonalaik töréspontjaiban gyakran találni magasabb teraszokat, itt általában a figyelő tüzértisztek és a lövegeket védő gyalogosok foglalták el állásaikat. Az ellenséges roham akadályozása érdekében a sáncokat általában árokkal vették körül, melyek hátul, a bejáratoknál megszakadtak, így a lövegek mozgathatóságának lehetőségét biztosították.

Álcázni ezeket a redutokat nem szokták, sőt a környezetükből lehetőleg minden növényt eltávolítottak, hogy a tüzelést semmi se zavarja.

Feltűnő lehet, hogy a Concó-parti redutok általában négyzet, trapéz vagy hatszögletű formájúak, mindössze egy, a 21. számú hasonlít a 17. században épített várak védműveivel. Ennek oka, hogy míg a várak elővédműveinél a fő hangsúly az összes falsík oldalazásán volt, addig ezeknél a redutoknál a fő hangsúly az ellenség irányába kifejtett arctűzőn volt.²⁵ És mivel a lövegeket egymás mellett, egy vonalban helyezték el, a sáncok kialakítására a legcélszerűbb alak a támadási irányra merőleges hosszú homlokoldallal bíró négyzetes, illetve sokszögletű forma volt.

A Nagyigmánd-Öreghegyen felépített (19. számú) védmű is egyedülálló a védővonalon, de nem formája vagy mérete, hanem elhelyezkedése miatt. Ugyanis az Öreghegy 30–35 méteres relatív magasságú tetejéről az egész Igmánd körüli síkot, a környező falvakkal együtt, be lehetett látni, így e helyen valószínűleg nem csak ütegállás, hanem egy kitűnő parancsnoki állás is lehetett.

Természetesen, a Concó-patak vonalában felépült, kb. 24 kilométer széles védővonalat a védők nem szállhatták meg teljes egészében. Ehhez nem is lehetett elég emberük az osztrák és magyar csapatoknak. Hiszen a győri csatában is legfeljebb 60 000 osztrák katona és magyar nemesi felkelő harcolt,²⁶ és nem valószínű, hogy egy fél évvel később a császári tábornokok ennél a létszámnál jelentősen több katonát tudtak volna összpontosítani a Concó-vonal védelmére. Ez az erő pedig kevés lett volna a 24 kilométer hosszú arcvonal megtartására, mert egy kilométerre alig 2500 fegyveres jutott volna – még akkor is, ha minden katona az első vonalban harcolt – pedig a nagyobb, döntő ütközetekben ekkor már 11 000–18 000 katona harcolt oldalanként és kilométerenként.²⁷ Valószínűbbnek tűnik az a feltételezés, hogy redutokba és a kiemelkedő magaslatokra

24 A lovakat, a lövegmozdonyokat és a tartalék löszert általában nem a sáncokon belül helyezték el, mert növelték volna a zsúfoltságot, a robbanásveszélyt, az esetlegesen megvadult lovak pedig könnyen zűrzavart és fejtelenséget okozhattak volna. Így ezeket hátrább, védettebb területen pihentették a harc alatt. A harcászati elképzelések szerint a fogatokat és a lovakat csak a szükséges visszavonulás vagy támadás esetén vezették volna előre, az ágyúkhoz.

25 Az ilyen jellegű védelmi vonalaknál a szomszéd tüzérségi állások védelmét sem közvetlenül annak fala elé történő lövéssel (oldalazással) oldották meg, hanem a két oldalsó üteg a támadásra induló és rohmozó gyalogságot megpróbálta már az előterepen megsemmisíteni úgy, hogy azok ne is érjenek el a sáncokhoz.

26 Bár ellentmondanak egymásnak a források: egyesek szerint a győri csatát válláló osztrák és magyar csapatok 25 000 katonából álltak, mások szerint a IX. osztrák hadtest 39 996 katonából, míg a nemesi felkelők 10 000 lovasból és 9 000 gyalogból, összesen mintegy 60 000 katonából álltak (<http://www.geocaching.hu/caches.geo?id=1438>).

27 A franciák és az ellenük szövetséget kötött főcsapatok között a waterlooi síkon Wellington irányításával 68 000 katona (majd megérkezett további 75 000 német, Blücher vezetésével) csapott össze Ney marsal 73 000 emberével egy körülbelül 5,8–6 kilométer széles területen. Lipcsénél, a népek csatájában pedig 342 000 szövetséges katona állt szemben 195 000 franciával egy 18 km széles csatamezőn. Tehát kilométerenként 11–13 000, illetve 15–18 000 katonát számolhatunk oldalanként. JOHN KEEGEN: A csata arca. Budapest, 2000. 146., JEREMY BLACK: Hetven döntő csata. Budapest, 2006. 189., 196.

örszemeket terveztek állítani az osztrákok, a seregük javát pedig hátrább helyezték volna el.²⁸ És csak a figyelők jelentései után vonultak volna előre a katonák, megszállva azokat a védőállásokat, melyek felé a franciák közeledtek.²⁹

A Concó-patak menti védelmi vonalakat járva József nádor többször is megemlítette különböző leírataiban, leveleiben, hogy néhol, különösen a déli szakaszon, a redutok túl távol voltak egymástól, és nem tudták a szomszédos állásokat tüzzel fedezni. Mivel a sáncok egymástól való távolságát térképek és helyszíni felmérések alapján ismerjük, ezen állítás ellenőrzéséhez már csak az osztrákok által használt lövegek fajtáit és lőtávolságukat kell megismerni.

Az osztrák tábori tüzérség összetétele 1814-ben (tehát 5 évvel a sáncok építése után):

Összesen 742 tábori ágyú volt szolgálatban. Ezek közül

– 12% volt 12 fontos ágyú

– 60% volt 6 fontos ágyú

– 12% volt 3 fontos ágyú³⁰

– 17% pedig tarack.

A legelterjedtebb 6 fontos ágyú hatásos lőtávolsága 1100–1400 lépés körül mozgott.³¹ 1826–1827-ben végeztek egy próbálövészetet, melyben a következő eredményre jutottak: egy 60 láb széles és 6 láb magas célra (mely nagyjából egy század-négyszögnek felelt meg) adtak le 100 lövést. Ezek közül célba talált: 500 lépésről 85, 700 lépésről 73, 900 lépésről 63, 1100 lépésről pedig 55 ágyúgolyó.

Másik forrás szerint, hasonló célra a 6 fontos ágyúk találati aránya a következőként alakult: 600 lépésnél 53,2%, 790 lépésnél 43,5%, 900 lépésnél 32,3% 1200 lépésnél 15,5%. Ugyanilyen távolságnál a 12 fontos ágyúk találati aránya 60; 48,3; 40 és 25% volt.

Az osztrák tüzérség tömör golyókkal történő lövés esetén ismerte az ún. „vízirányos” lövést is, amikor a laposan kilőtt golyó a földről visszapatannva, a „kacsázó” kavicsok módjára visszapatant és tovább repült. Ezzel a módszerrel történő lövés esetén, hasonló méretű célra elért eredmények: 1500 lépésről 40%, 1700 lépésről 33%, 1900 lépésről 29% találat.³²

A 3 és a 6 fontos ágyúknál rendszeresítették a kartácsszelencét is, melyekkel a tüzérség maximum 400 lépés távolságig lőtt.³³

Jól látszik tehát, hogy nem egyszerű meghatározni, mi is az a lőtávolság. Különböző űrméretű ágyúk, különböző lövedékekkel, különböző lövés módokkal más-más távolságban pusztíthatták hatásosan az ellenséges élőerőt. Ráadásul a legtöbb, a napóleoni háborúkkal foglalkozó forrás megemlíti, hogy a fentebb megállapított lőtávolságok gyakorlatilag csak a lötereken voltak használhatóak. Ugyanis a fekete löport használ-

28 Ezeknek az őrségeknek lehet az emléke a környéken nagy számban előforduló Örhegy, Leshegy helynév. A kisebbik 1809. évi térképen a Concó-patak keleti háttérében sok csapat elhelyezését találjuk.

29 A terület fejlett úthálózata és viszonylag könnyen járható talaja lehetővé tette volna ezt az elgondolást.

30 A 19. század végéig a lövegek nagyságát nem a cső átmérőjében és hosszában, hanem az általa kilöhető lövedék tömegével jelölték meg. Tehát a 6 fontos ágyú egy olyan löveg, amely 6 font (0,56 kilogrammos bécsi fonttal számolva 3,36 kg) tömegű tömör vasgolyót tudott kilőni. A 3 fontos ágyú 1,68 kg, a 12 fontos ágyú 6,73 kg tömegű golyókat lőtt.

31 CSIKÁNY TAMÁS: Honvédtüzérség az 1848–49-es szabadságharcban. Budapest, 2000. 11–17.

32 Az ún. „katonai” lépést figyelembe véve (93,78 centim), a távolságok a következők: 100 lépés: 93,78 m, 200 lépés: 187,5 m, 300 lépés: 281,3 m, 400 lépés: 375,1 m, 500 lépés: 468,9 m, 600 lépés: 562,68 m, 700 lépés: 656,46 m, 800 lépés: 750,24 m, 900 lépés: 844 m, 1000 lépés: 937,8 m, 1100 lépés: 1031,58 m, 1200 lépés: 1125,36 m, 1300 lépés: 1219,14 m, 1400 lépés: 1312,92 m, 1500 lépés: 1406,7 m, 1600 lépés: 1500,48 m, 1700 lépés: 1594,26 m, 1800 lépés: 1688 m, 1900 lépés pedig 1781,82 m.

33 CSIKÁNY 2000. 11–17.

ló hadseregek korában, az előkészítő tüzérségi és puskatűz idején hamar olyan sűrű füst szállt a csataterre, hogy a tüzekek nem is nagyon láttak messzebbre 800–1000 méternél, így annál távolabbra nem is tudtak célzott lövéseket leadni. Ez a probléma hangsúlyosabban jelentkezett a francia csapatoknál, ahol az összevont ütegek (Grande batterie) több tucat ágyújának füstje koncentráltan jelentkezett. (A koalíciós erők sokkal jobban széttelepített ütegeinek füstje egymást kevésbé zavarta, s könnyebben el is oszlott.)

Ezek miatt a bizonytalanságok miatt nehéz meghatározni, hogy milyen távol kellett volna egymástól két-két sáncot építeni, hogy József nádor ne legyen elégedetlen. Mivel nem ismerjük részletesen a korabeli terveket, csak feltételezhetjük, hogy az osztrák hadsereg legáltalánosabb lövegének, a 6 fontos ágyúnak a lőtávolságát lehet alapul venni: így, ha azt akarták a hadmérnökök, hogy a sáncok közötti teljes területet oldalazó kartácstűz alá tudják vonni, akkor az állásokat maximum 800 lépésenként (750 méter) kellett volna építeniük, ám ha megelégedtek volna azzal, hogy golyóval tudják belőni a teljes terepet, akkor elég volt 2000–2800 lépésenként (1875–2625 méter) felépíteni a sáncokat.

Azonban, ha ennél messzebb feküdt egymástól két állás, akkor a térközük már egészen bizonyosan túl nagy volt, s ezekben az esetekben jogos lehetett József nádor kritikája.

A helyszíni bejárásaink és a II. katonai felmérések térképlapjain végzett mérések után megállapíthatjuk, hogy a legnagyobb távolság, amely a Concó menti védővonal két zárt-sánca között mérhető volt: 2120 méter; a 32. és a 33. sáncok között.³⁴ Szintén nagy távolságok voltak a 31–32. redut (1075 méter) és a 33–34. redut (1040 méter) között. Északabbra is találunk még 750–800 méteres távolságokat az állások között, de Nagyigmándtól északra, a Duna (és Ács felé) a térközök távolsága jelentősen csökken; két kivétellel nem haladja meg a 770 métert; az átlaguk 607 méter. Azaz a 6 fontos ágyúk hatásos kartácsoló lőtávolságán belül voltak a távolságok, így az előterep minden méterét legalább egy erőd (4–8 ágyú) kartáccsal be tudta lőni. A sáncvonal déli részén, az utolsó hét sánc (29–35. számú) esetében az átlagos távolság 940 méter fölé adódott, mely területet már hat fontos ágyú kartácsával nem lehetett hatásosan belőni.

Hasonló problémákat találhatott a nádor a Kisigmándtól induló, s kelet, Mocsá–Tömörd-pusztá felé futó sáncvonalon is. Ezen a nyugat-kelet irányú, 11,3 kilométer hosszú szakaszon összesen 9 erődítmény (1 nyitott tüzérségi sánc és 8 zárt redut) épült fel.³⁵ A legkisebb távolság, amely ezen a szakaszon két erődítmény között volt: 518, illetve 933 méter. Minden más esetben több, mint egy kilométer volt két-két erődítés között, sőt két esetben a távolság az 1400 métert, míg további két esetben a kétezer métert is meghaladta a térközök szélessége.³⁶ Ha ezt összehasonlítjuk az osztrák lövegek lehetőségeivel, láthatjuk, hogy ezen a nyugat-kelet irányú szakaszon alig volt olyan terület, melyet két redut is oldalazhatott, s bizony, maradtak olyan rések is, melyeket semelyik sáncból nem lehetett hatásos (nem hogy kartács, de még golyóval lőtt) célzott tűz alá venni. Voltak olyan sávok, melyekben a délről északra előrenyomuló francia gyalogságnak és lovasságnak nem kellett volna az osztrák tüzérségtől tartaniuk, mindössze a gyalogság ellenállásával kellett számolniuk.

34 Bár a 21. és a 22. erődök között a távolság még nagyobb, 2525 méter, e két sánc között fekszik a mai napig a Concó-patak felduzzasztott halastava, így azon a területen nem kellett támadástól tartani.

35 Ez a védővonal gyakorlatilag az észak–déli, ács–csépi fő ellenállási vonal reteszállása volt, s célja a délen áttört ellenséget megakadályozni abban, hogy észak felé fordulva hátba támadhassa a fő harcvezetőn küzdőket.

36 Lásd a 18–19. jegyzetet.

Nem csodálhatjuk hát, ha a nádor többször is szóvá tette az állásrendszer ezen hiányosságát, kiemelve a déli szektor különösen rossz helyzetét. Felvetéseinek igazát a terepen és a térképeken végzett kutatások is igazolták: míg a Dunához közelebbi területen máig is olyan sűrűségben állnak a sáncok, melyek lehetővé tették a hatásos tüzérségi védelmet, addig az észak–déli redutvonal déli szakaszán, s a nyugat-kelet irányú védőállásban már olyan ritkán voltak az állások, mely a hatásos tüzérségi tüzelést már nem minden esetben tették lehetővé. Így bizonyossá vált, hogy jogosak József nádor észrevételei, s a hatékony védelem megalkotása érdekében valóban szükség lett volna a meglevő erődítmények térközeibe újabb redutok emelése.

De ezek a mérések arra is bizonyítékok, hogy egyrészt az osztrák és magyar csapatok nem rendelkeztek nehéz várágúkkal, mert azok számára az erődítmények között mért távolság belövése nem okozott volna gondot, másrészt, hogy József nádor (és valószínűleg a többi tiszt) akkor tartott egy területet tüzzel lefedettnak, ha azt kartáccsal (és nem csak tömör golyóval) be lehetett lőni.

További Napóleon-kori sáncok Magyarországon

A Concó-patak menti erődítményeken kívül az ország más részein is tudunk az 1809. évből, Napóleon-kori sáncokról, redutokról. Az egykori levelezések, feljegyzések gyakran említik ezeket is. Kutatásukra is történtek már néhol kísérletek. A teljesség igénye nélkül említünk néhány fontosabb erődítményt.

József nádor Győr mellett nyugatra rendelte el egy nagy sánctábor felépítését. A munkát Franz Ertl hadmérnök, vezérkari ezredes május 6-án kezdte el és 25-re el is készült a Rába, Rábca és Mosoni Duna között. A vesztes győri csata után június 15-én a táborba szorult Meskó tábornok dél irányába a seregével kitért, nagy kerülő után július 3-án érkeztek Komáromba.³⁷ A sánctábor helyszíni kutatására Juhász Attila 2004-ben tett kísérletet Győr–Újvárostól délre kb. 3 km-re, a Pös-domb környékén. Az egykor mocsaras területet sok csatorna szabdalja össze, az M1-es autópálya is itt halad keresztül, ezért egyelőre csak bizonytalan nyomok alapján lehetett rekonstrukciót szerkeszteni a sáncrendszer egy részéről.³⁸

Győr városának erődítményeit a franciák tovább erősítették (távozásuk előtt felrobantották), de a városon kívül Szabadhegyen, Abda mellett, Vének és Bácsa között is emeltek sáncokat.³⁹

Pozsony hídfőjénél az osztrákok május közepén és június elején dolgoztak a sáncon Chollich Pál századával. Rövid leírását is ismerjük, mely szerint a töltés alig 1,5 m magas volt, előtte 1 m mély árok húzódtott. A mellvédet homokzsákokkal magasították, a keleti oldalon fatörzsekből alakították ki a mellvédet.⁴⁰ A közeli Dévény erődítéséhez 150 ásóval és talicskával felszerelt munkást rendeltek Moson megyétől.⁴¹

37 GÖMÖRY 1889. 85., 89., 95., 240., R. Kiss 1909. 209–211, 215., VERESS 1987. 27., 73.

38 JUHÁSZ 2004. 91–96., 135–136.

39 Gyűjtemény melyben az Ausztriai Fő Ármándiánál és a Magyar Nemes Felkelő Seregnél ki jövő Tábor Parantsolatok, Hirdetések, Buzdítások, Tábori Tudósítások s a t. foglaltatnak. H. n. 1809. június 17., 20. (a továbbiakban: Gyűjtemény 1809), VERESS 1987. 72., 217.

40 Gyűjtemény 1809. június 11., GÖMÖRY 1889. 85., VERESS 1987. 38., 70., 75.

41 BENDA KÁLMAN–ÉRSZEGI GEZA: Magyaróvár és Moson megye az 1809-es francia megszállás alatt (Szöllősy Pál naplőfeljegyzései). *Hadtörténelmi Közlemények*, 19. (1972) 346–378., 367.

1809 őszén, amikor Buda elleni francia támadástól tartottak, jelentős sánc és redut építésére került sor Százhalombatta déli végében, a közeli Ercsiben állomásozó osztrák-magyar csapatok részéről. A francia veszély elmúltával azonban november 2-án leállították a munkákat.⁴² A teljesen be nem fejezett, de ma is impozáns földerődítménynél 1989-ben, majd 2000-ben Winkler Gusztáv végzett helyszíni kutatást. 2004-ben Juhász Attilával folytatta a munkát, légi felvételek és GPS-mérések alapján rekonstrukciós alaprajzot is szerkesztettek.⁴³ Közben 1993-ban és 2000-ben Nováki Gyula felmérte a redut és a hosszú sánc maradványait, 1997 nyarán pedig rövid ásatással kereste a mellvéd esetleges nyomait. Utóbbiak hiánya is a befejezetlenség mellett vall.⁴⁴

A Duna mellett mint érdekességet említjük meg, hogy Dunaföldváron a Kálvária-hegy őskori földvárának maradványait a franciák közeledtétől tartva árokkal „védő állapotba egyengették”.⁴⁵

A Dunántúl belső területéről Pápától északnyugatra a Marcaltó melletti átkelőnél említ sáncot az egykorú tudósítás.⁴⁶ Tovább lefelé a Marcal mentén Mersevát és Külsővát körüli harcot, kettős sáncot, magas redutot árokkal említ József nádor, melyet rőzsésövénnyel védtek.⁴⁷ A Marcal mentén egy másik átkelőnél, Karakó és Jánosháza között is jelentős összecsapásokról tudunk és több sáncról, valamint redutról is értesülünk, melyeknek ma is láthatók a maradványai.⁴⁸ Sáncot említhetünk a közelben, Sárvár mellett a Rábánál kialakított hídfőnél is.⁴⁹

Magyarországtól nyugatra, távoli területeken is sok sáncot, redutot építettek a Napóleon-korban. Ezek közül csak a hozzánk közel eső, Bécs mellettieket említjük. A várostól keletre eső, egykor a Duna ágai által szabdalta területen 1809 tavaszán és nyarán a Lobau-szigeten, és ennek északi szomszédságában Aspern, Essling és Groß-Enzersdorf körül a franciák és osztrákok sok földerődöt, hosszú sáncot, hídfőerődöt emeltek. Az asperni és wagrami csatát az osztrák történészek már többször feldolgozták. A sáncokra sok adat és térképi ábrázolás ismeretes, de a helyszínen ezekkel kapcsolatban csak a közelmúltban történt kutatás.⁵⁰

42 DOMANOVSKY 1935. III. 726., 798.

43 JUHÁSZ 2004. 88., 132–135.

44 NOVÁKI GYULA: „Napóleon sáncok” Százhalombattán. *Várak, Kastélyok, Templomok*, 1. (2005/2) 14–16.

45 EGYED ANTAL: Duna Földvár leírása. *Tudományos Gyűjtemény*, 1832. október. 45–55.

46 Gyűjtemény 1809. június 2–3.

47 DOMANOVSKY 1935. III. 249–250., 754., BALOGH GYULA: Az 1809. évi insurrectio és a francia megszállás Vas megyében. Szombathely, 1885. 85.

48 DOMANOVSKY 1935. 481., 486., 490., 529., 622., 623., DOMANOVSKY 1944. 249–250., REISZIG EDE: Vasvármegye története. In: Borovszky Samu (szerk.): Vasvármegye. Budapest, 1989. 175–249., 237., R. KISS 1909. 119–122., VERESS 1987. 88–102.

49 BALOGH 1885. 85., VERESS 1987. 39., 72.

50 A Lobau-sziget és környéke sáncairól József nádor többször is írt a naplójában. A magyar történészek közül legutóbb Bencze László könyve ismerteti a két nevezetes csata előzményeit és lefolyását, sokszor utalva a sáncokra, redutokra, hídfőerődítményekre. BENCZE LÁSZLÓ: Napóleon bécsi hadjárata 1809. Budapest, 2005. A legutóbbi két évben Josef Schönwälder, bécsi várkutató mérnök, fiával, Andreas Schönwälderral kutatta fel a helyszínen a sáncok maradványait Bécs keleti részében a Lobau-szigeten, Mühlau, Eßlinger Furt, Stadler Furt, Fischersteig, Lob Grund területén. Feldolgozásukat és térképi rögzítésüket elkezdték. Schönwälder irányításával, a helyi erdészetvezetőség részvételével, 2007. április 21-én Nováki Gyula járt be a sok helyen ma is jó állapotban fennmaradt sáncok nagy részét. Josef Schönwälder Nováki Gyulának a Bécs környéki és távoli, nyugateurópai Napóleon-kori eseményekkel és sáncokkal, redutokkal kapcsolatban sok irodalomra és adatra hívta fel a figyelmét. 2008. január 12-én, a várkutató nagy veszteségére, váratlanul elhunyt. Kutatásai eredményeinek közzétételét fiától, állandó segítőtársától, Andreas Schönwäldertől várjuk.